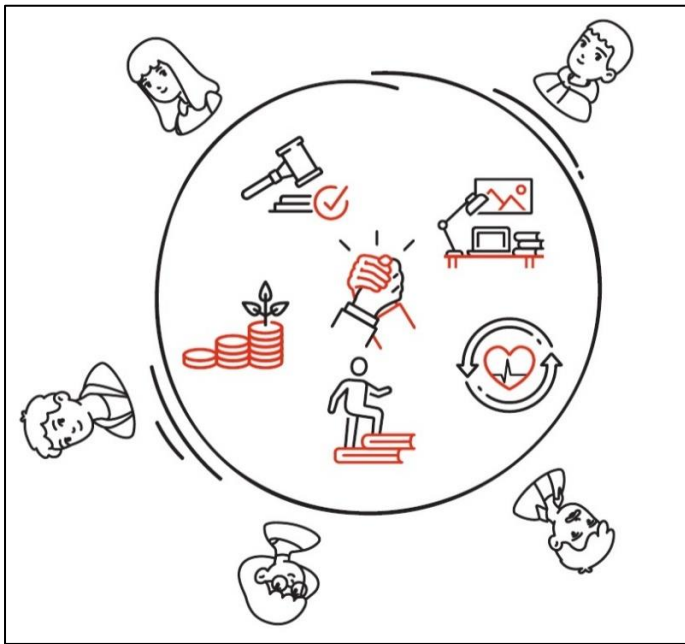

Model wczesnego usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej

Spis treści

Wprowadzenie.....	1
Rozdział pierwszy. Geneza i założenia modelu	1
Punkt wyjścia, czyli potrzeby.....	1
Założenia	3
Wartości.....	6
Edukacja i praca.....	11
Mieszkanie	12
Relacje	14
Zdrowie	15
Finanse	18
Prawo.....	19
Etap pierwszy: od dwunastu do czternastu lat.....	22
Etap drugi: od piętnastu do szesnastu lat.....	24
Etap trzeci: siedemnaście lat.....	27
Etap czwarty, część pierwsza: od osiemnastu do dwudziestu sześciu lat (nisko samodzielny).....	30
Etap czwarty, część druga: od osiemnastu do dwudziestu sześciu lat (wysoko samodzielny).....	33
Rozdział czwarty. Osoby wspierające proces usamodzielnienia	36
Rozdział piąty. Rozwój i szkolenie osób wspierających usamodzielnienie	40
Sposób realizacji szkoleń.....	40
Kategorie szkoleń.....	41
Komunikacja i metodyka usamodzielnienia	42
Szkolenia specjalistyczne	43
Rozwój osobisty.....	44
Wsparcie pozaszkoleniowe	45
Superwizja.....	45
Rozdział szósty. Mechanizmy finansowe i pozafinansowe wspierające usamodzielnienie.....	48
Rozdział siódmy. Wybór przykładowych instrumentów wsparcia i dobrych praktyk dotyczących usamodzielnienia	52
Sposoby wsparcia wszystkich filarów usamodzielnienia	52
Edukacja i praca.....	53
Mieszkanie	54

Relacje	55
Zdrowie	57
Finanse	58
Prawo.....	59
Rozdział ósmy. Ćwiczenia.....	61
Mapa relacji.....	61
Rzeka.....	63
Bibliografia.....	71

Wprowadzenie

Model wczesnego usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej powstał w oparciu o zapisy Ustawy z dnia dziewiątego czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dziennik Ustaw z 2022 roku, pozycja 447), z uwzględnieniem zmian wprowadzonych Ustawą z dnia siódmego października 2022 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dziennik Ustaw z 2022 roku, pozycja 2140). Założone działania są zgodne również z Wielkopolskim Programem Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025. Ponadto uzupełniają go odniesienia pośrednie do innych dokumentów, dzięki czemu przedstawiony model stanowi spójną całość osadzoną w realiach prawnych, co umożliwia jego zastosowanie w różnych formach pieczy zastępczej w poszczególnych powiatach województwa wielkopolskiego.

Proponowany model wczesnego usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej bezpośrednio wynika z założeń Wielkopolskiego Programu Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025”. Zakłada on funkcjonowanie programu wczesnego usamodzielniania dla wychowanków pieczy zastępczej opartego na kilku komponentach (strona 57 Programu):

- 1) Przeprowadzenie badania dotyczącego potrzeb wychowanków pieczy zastępczej przygotowujących się do procesu usamodzielnienia.
- 2) Wsparcie merytoryczne powiatów, organizatorów pieczy zastępczej w zakresie zwiększenia dostępu do wysokiej jakości usług (między innymi doradztwo zawodowe, wsparcie psychologiczne, pedagogiczne) dla wychowanków opuszczających pieczę zastępczą oraz pomoc w koordynowaniu tego typu działań.
- 3) Wsparcie finansowe na uruchomienie wsparcia dla wychowanków opuszczających pieczę zastępczą.

4) Wsparcie kadry oraz opiekunów usamodzielnienia w podnoszeniu kompetencji w ich pracy na rzecz wychowanków.

Rozdział pierwszy. Geneza i założenia modelu

Punkt wyjścia, czyli potrzeby

U źródeł przedstawionego w poniższym modelu usamodzielnienia leżą potrzeby dotyczące pracy z młodzieżą z instytucjonalnej pieczy zastępczej, zdiagnozowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu, oraz wieloletnie doświadczenie Fundacji Robinson Crusoe w pracy z usamodzielniającymi się młodymi ludźmi z rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych z różnych miast Polski.

W tworzeniu modelu usamodzielnienia i publikacji, którą oddajemy w Państwa ręce, kierowaliśmy się: wynikami ankiety, jaką przy współpracy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu przeprowadziliśmy wśród pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie w Wielkopolsce, Wielkopolskim Programem Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025 oraz wynikami badania społecznego, zawartymi w raporcie „Rodzinna piecza zastępcza w województwie wielkopolskim – stan aktualny, potrzeby i wyzwania”, dotyczącymi usamodzielniającej się młodzieży z rodzin zastępczych.

Przeprowadzona przez nas ankieta wśród pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie pokazała, że obszarami związanymi z usamodzielnieniem się młodzieży z pieczy zastępczej wymagającymi największego wsparcia są:

- 1) system wsparcia kadry instytucjonalnej pieczy zastępczej;
- 2) system rekrutacji i szkolenia kluczowych osób dla procesu usamodzielnienia (opiekunów usamodzielnienia, koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, wychowawców placówek);
- 3) dostępność i efektywność mieszkań treningowych, socjalnych, komunalnych, chronionych;
- 4) dostępność instrumentów wspierających młodzież z pieczy zastępczej (pomoc psychologiczna, prawna, programy rozwojowe, interwencje kryzysowe, współpraca i oferta organizacji pozarządowych).

Wyniki badania społecznego przedstawione w raporcie z dwa tysiące dziewiętnastego roku „Rodzinna piecza zastępcza w województwie wielkopolskim – stan aktualny, potrzeby i wyzwania” (strona sto siedemnasta raportu), na które powołuje się również Wielkopolski Program Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025, wśród form wsparcia, o które należałoby uzupełnić proces usamodzielnienia, wskazują:

- 1) możliwość samodzielnego decydowania co do dalszych działań,
- 2) wsparcie w zakresie uzyskania własnego mieszkania,
- 3) większe wsparcie finansowe,
- 4) wsparcie dotyczące aktywizacji zawodowej,
- 5) wykształcenie w młodym człowieku nawyków związanych z prowadzeniem własnego gospodarstwa domowego,
- 6) organizowanie grup dających możliwość spotkania się z osobami w podobnej sytuacji życiowej,
- 7) wsparcie psychologiczne,
- 8) wsparcie nie tylko opiekuna usamodzielniania, ale również specjalistów, na przykład doradcy zawodowego,
- 9) pracę z usamodzielnianymi wychowankami nad tym, by nie powracali do swojej rodziny biologicznej.

Wielkopolski Program Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025, powołując się na ustalenia kontroli Najwyższej Izby Kontroli, stwierdza, że w Polsce „nie istnieje skuteczny system pomocy dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej”. Autorzy mają tu na myśli przede wszystkim brak narzędzi, które można by wykorzystać do zapewnienia młodym ludziom wszechstronnego wsparcia, pełnej oceny ich sytuacji (osobistej, rodzinnej i materialnej) oraz oceny ich predyspozycji, dzięki czemu byłoby możliwe opracowanie indywidualnego programu usamodzielnienia dopasowanego do potrzeb i możliwości danej osoby. Podkreślają również problemy związane z zaangażowaniem odpowiednio przygotowanych opiekunów usamodzielnienia oraz szereg problemów, wymienianych już wcześniej, na które napotyka młodzież, czyli problemów

mieszkaniowych, finansowych, znalezienia się na rynku pracy, wymiany doświadczeń z innymi wychowankami, wsparcia psychologicznego i monitorowania losów wychowanków (strony od 29 do 30 Programu).

Wszystkie wyżej wskazane potrzeby wzięliśmy pod uwagę, tworząc model usamodzielnienia, zaznaczając jednocześnie, że model ma obejmować również wczesne etapy usamodzielnienia, to jest od dwunastego roku życia, oraz że ma być skierowany przede wszystkim do instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Należy podkreślić, że przedstawione w modelu propozycje rozwiązań kompleksowo odnoszą się do instytucjonalnej pieczy zastępczej. Natomiast wybrane instrumenty wsparcia mogą być stosowane w rodzinnej pieczy zastępczej, którą wyróżnia inna specyfika. Metody działania i instrumenty wsparcia zazwyczaj przybierają tu formę indywidualną. Instytucjonalna piecza zastępcza pozwala na stosowanie szerokiego wachlarza instrumentów wsparcia grupowego. Wychowankowie mają tu też większe możliwości bezpośredniego dostępu do szerszego grona osób (często specjalistów) zaangażowanych w proces wsparcia.

Ważne: Realizacja opisanego modelu procesu usamodzielnienia leży po stronie organizatora pieczy zastępczej.

Warto podkreślić jednak, że część koniecznych do podjęcia działań (na przykład dotyczących zdrowia, mieszkania czy pracy) wymaga zaangażowania innych lokalnych instytucji oraz organizacji. Dlatego o powodzeniu tego procesu może decydować współdziałanie na poziomie różnych instytucji powiatowych czy miejskich.

Założenia

Naszym celem było stworzenie modelu usamodzielnienia, który będą mogli w swojej pracy wykorzystać przede wszystkim **organizatorzy pieczy zastępczej** (pracownicy instytucji takich jak powiatowe centra pomocy rodzinie, miejskie ośrodki pomocy rodzinie, miejskie ośrodki pomocy społecznej czy regionalnego ośrodka polityki społecznej). Zależało nam

jednak, by mogli wykorzystać go też **wychowawcy** pracujący z młodzieżą oraz **opiekunowie usamodzielnienia i inne osoby wspierające ten proces**. Dlatego, wychodząc z założenia, że nadrzędne w pracy wszystkich tych osób są potrzeby młodych ludzi, zdecydowaliśmy, że język tej publikacji powinien być językiem najlepiej je wyrażającym. Posługiwaliśmy się zatem językiem bliższym pedagogice, momentami psychologii (choć cały czas prostym i zrozumiałym dla osób bez wykształcenia kierunkowego), a nie językiem ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej czy innych aktów prawnych. Jednak przedstawiony model powstał w duchu tej ustawy i zwracamy w nim uwagę na podkreślane w niej (w artykule trzydziestym trzecim punkt drugi) przygotowanie dziecka do:

- 1) godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
- 2) pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
- 3) nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych.

Proponowany przez nas model usamodzielnienia zawiera wskazówki dotyczące tego, co jest kluczowe dla młodego człowieka na danym etapie usamodzielnienia, oraz w zdobyciu jakiej wiedzy i kompetencji należy pomóc podopiecznemu w danym czasie. Zależało nam na **pokazaniu tego, co niezbędne, oraz tego, co może być przydatne i rozwojowe dla wychowanków**. Młodzi ludzie różnią się, część z nich będzie miała lepiej rozwinięte jedne kompetencje, część lepiej rozwinięte inne, funkcjonują też w różnym otoczeniu społecznym, na różnych etapach życia mają różne potrzeby, dlatego proponowany przez nas model daje możliwość uwzględnienia tych kontekstów i doboru instrumentów wsparcia dla konkretnych osób.

Naszą publikację skonstruowaliśmy w taki sposób, żeby podkreślić, że **proces usamodzielnienia** jest procesem rozwojowym człowieka, wymaga jego zaangażowania, a ze strony opiekunów i wychowawców, wymaga takiego

organizowania środowiska wychowawczego, które sprzyja samodzielności i budowaniu poczucia sprawstwa. Proces usamodzielnienia:

- Jest **długotrwały** – trwa lata i zaczyna się zdecydowanie przed siedemnastym rokiem życia (czyli przed wyborem opiekuna usamodzielnienia i podpisaniem indywidualnego programu usamodzielnienia), jest częścią procesu wychowawczego od chwili przyjęcia dziecka do pieczy zastępczej i wymaga wsparcia od samego początku.

- **Przebiega etapowo** – choć wyodrębnione przez nas etapy są dość płynne i umowne (rozwój wszystkich młodych ludzi nie przebiega przecież zawsze jednakowo), to ważne, by osoby wspierające usamodzielnienie kierowały się nimi, biorąc pod uwagę wymagania formalne, okoliczności towarzyszące wychowankom w danym wieku (na przykład decyzję o wyborze szkoły czy prawną możliwość opuszczenia pieczy zastępczej) oraz fazę rozwoju młodzieży. Na kompleksowy model usamodzielnienia składają się cztery etapy (ostatni opisaliśmy w wersji dla osób nisko samodzielnych i dla osób wysoko samodzielnych). Do każdego z nich przypisaliśmy działania konieczne i pasujące do nich instrumenty wsparcia. Wszystkie etapy zostały też opisane w poświęconym im odrębnym rozdziale.

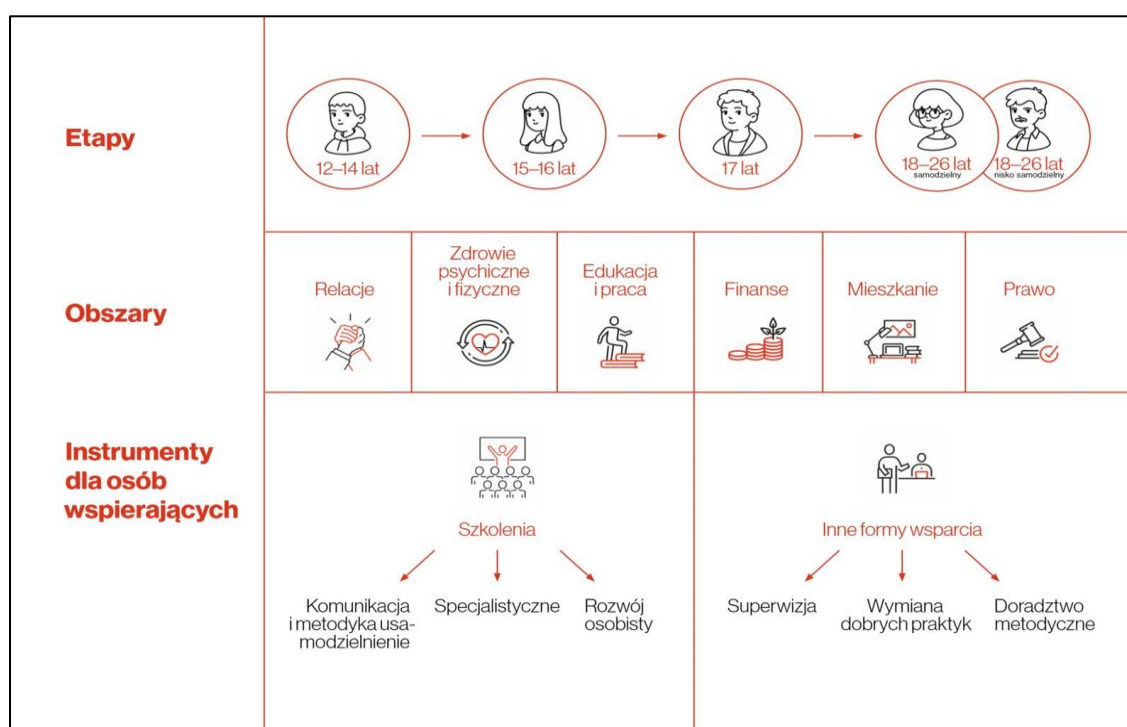
- Wiąże się z **sześcioma** głównymi tematami, obszarami, które nazywamy tu **filarami usamodzielnienia**. Poświęcamy im oddzielny rozdział, wykorzystujemy w schemacie KMU i zgodnie z nimi uporządkowaliśmy wybrane instrumenty wsparcia, prezentowane w ostatniej części publikacji. Filary pomagają dopasować odpowiednie narzędzia usamodzielnienia do konkretnych potrzeb, na przykład gdy podopiecznemu brakuje wiedzy i umiejętności związanych z radzeniem sobie w urzędach czy gospodarowaniem pieniędzmi.

- Do wsparcia usamodzielnienia można wykorzystać **wiele różnych sposobów pracy i instrumentów**. Część instrumentów wsparcia dobrze wykorzystać w pracy ze wszystkimi wychowankami, inne warto dobrać do potrzeb danej osoby oraz możliwości danego powiatu. Nasze rekomendacje ich dotyczące znajdziecie w ostatnim rozdziale.

- **Wspiera go wiele osób, które powinny ze sobą współpracować.**

Opiekun usamodzielnienia to tylko jedna z nich. Wszystkie te osoby potrzebują się rozwijać, poznawać nowe metody pracy czy konsultować się z innymi oraz współpracować dla dobra wychowanka. W rozdziale dotyczącym ich rozwoju i przydatnych dla nich szkoleń proponujemy konkretne sposoby wsparcia ich w pracy z młodzieżą.

Polecamy traktować opracowany przez nas model usamodzielnienia jako schemat postępowania, w którym część działań jest konieczna, inne za to można dobierać i zestawiać ze sobą w miarę potrzeb.

Wartości

Ważne: W pracy z usamodzielniającą się młodzieżą z pieczy zastępczej ogromne znaczenie ma uruchamianie sprawczości, czyli oddawanie w ręce wychowanków możliwie wielu decyzji (adekwatnie do wieku i możliwości) oraz umożliwianie im samodzielnych działań lub działań w grupie rówieśniczej, które budują pewność siebie i poczucie własnej wartości oraz pokazują, jak wiele są w stanie zrobić samodzielnie.

Podstawową zasadą, którą się kierujemy w pracy z młodzieżą, jest **podmiotowość**. I ta zasada powinna obowiązywać w pracy z wychowankami

od samego początku, czyli od momentu przyjęcia dziecka czy młodej osoby do placówki opiekuńczo-wychowawczej czy rodziny zastępczej. To bardzo ważne, by podopieczny czuł, że jesteśmy szczerze zainteresowani nim, jego potrzebami, historią, i żeby wiedział, że jego zdanie się liczy. I żeby od początku był włączony w podejmowanie decyzji, które go dotyczą – zarówno w większych sprawach (na przykład żeby miał wpływ na to, kto będzie jego wychowawcą prowadzącym – po miesiącu od zamieszkania w placówce może potwierdzić, że wyraża zgodę na zaproponowanego na początku wychowawcę lub poprosić o zmianę w każdej chwili pobytu w placówce), jak i w mniejszych (na przykład dotyczących ubioru).

Bliskie jest nam zastosowanie wartości stosowanych w Dialogu motywującym Millera i Rollnicka w pracy z podopiecznymi. Wartości te wiążą się z głęboką **akceptacją** wychowanka, wzmacniającą jego motywację wewnętrzną. Taką akceptację budują: szacunek dla osoby wspieranej i jej świata, empatyzowanie, rozumiane jako wsłuchiwanie się w jej stan wewnętrzny, wspieranie jej autonomii, czyli dbanie o prawo wyboru, oraz dowartościowanie jako praca na zasobach, o czym wspominamy dalej.

W swojej pracy bazujemy na **wzajemnym zaufaniu**, ogromną wagę przykładamy do tego, by budować z młodymi ludźmi **partnerskie relacje**, uważnie ich słuchać i brać pod uwagę ich punkt widzenia. Kluczowe w pracy z młodzieżą są autentyczne relacje, oparte na zdrowej i bezpośredniej komunikacji. Ważne są kontakty zarówno z dorosłymi, jak i z rówieśnikami. Warto dawać podopiecznym możliwość **współdziałania w grupie rówieśniczej**, dbając równocześnie o ich **bezpieczeństwo i dobre samopoczucie**. Inicjatywy realizowane w grupie rówieśniczej, takie jak wspólne wypadki poza miasto czy działania pomocowe na rzecz innych, rozwijają kompetencje społeczne, wzmacniają poczucie sprawczości i bardzo pozytywnie wpływają na ogólny dobrostan młodych ludzi. Współpracować powinni też ze sobą dorośli, którzy wspierają w rozwoju młodego człowieka – ich skoordynowane, wspólne, uzupełniające się działania mają zupełnie inną siłę niż niepowiązane starania pojedynczych osób.

Bardzo przydają się też rytuały, takie jak regularne spotkania społeczności, podczas których młodzi ludzie dzielą się swoimi przemyśleniami, radościami i troskami. Mogą one przyjmować różne formy, na przykład codziennych rozmów w grupie podczas kolacji, kiedy to każdy zostaje wysłuchany, albo rundek podczas spotkań grupy wsparcia.

Postawa otwartości na wychowanka i zaciekawienie jego światem

(związane z zasadami podmiotowości i bycia w relacji) skutkuje większą otwartością młodych ludzi na świat zewnętrzny i ośmiela ich do **odkrywania talentów i pasji**. To punkt wyjścia do **pracy na zasobach**. Każdy ma jakieś określone predyspozycje, pewne rzeczy przychodzą mu łatwiej, a jeśli nie łatwiej, to przynajmniej wykonuje je z większą przyjemnością i zapałem. To niezwykle istotne, żeby pomóc dzieciom i młodzieży odnaleźć te obszary, a potem wesprzeć je w ich rozwoju – znaleźć kogoś, kto stanie się mentorem w danej dziedzinie i kto rozwinie te zainteresowania, ale też regularnie będzie interesować się tym, co fascynuje podopiecznych, dopytywać o to, czym się zajmują i **doceniać** ich wysiłki.

Ważne: Zauważanie starań i osiągnięć oraz mówienie o tym

wychowankom dodaje im skrzydeł! Sprawia, że sami patrzą na siebie pozytywniej, ośmiela do dalszych działań i buduje poczucie wartości, którego tak bardzo im brakuje.

Tworząc nasz model usamodzielnienia, wzięliśmy pod uwagę wymienione wyżej wartości i zasady oraz wyszliśmy z założenia, że nauka samodzielności powinna zacząć się jak najwcześniej i że kształtowana jest w dużej mierze przez codzienne funkcjonowanie w placówce czy rodzinie, na przykład przez włączanie podopiecznych w codzienne czynności, takie jak planowanie wydatków, robienie zakupów czy gotowanie i sprząatanie. Stąd wynikła też pewna trudność – jak zwięźle i hasłowo opisać w formie modelu tak kompleksowy i długotrwały proces, jakim jest usamodzielnienie? By zrobić to w sposób przejrzysty i pomocy dla osób wspierających usamodzielnienie zdecydowaliśmy się określić momenty kluczowe związane z konkretnymi etapami usamodzielnienia i na nich się skupić. Dlatego nie znajdziecie tu

wszystkiego, co jest związane z usamodzielnieniem, ale to, co jest najważniejsze.

Rozdział drugi. Sześć filarów usamodzielnienia

Indywidualne programy usamodzielnienia, wypełniane przez wychowanków przed ukończeniem osiemnastego roku życia, zawierają podział na pewne obszary dotyczące usamodzielnienia, które są potem monitorowane. We wzorze indywidualnego programu usamodzielnienia wykorzystywanym w powiecie poznańskim w części B wyodrębniono cztery takie tematy:

- 1) wykształcenie i uzyskanie kwalifikacji zawodowych,
- 2) stan zdrowia wychowanka i uprawnienia do uzyskania ubezpieczenia zdrowotnego,
- 3) sytuacja mieszkaniowa wychowanka,
- 4) sytuacja materialno-bytowa osoby usamodzielnianej.

W Fundacji Robinson Crusoe wykorzystujemy podział na **sześć głównych obszarów, które nazywamy też filarami usamodzielnienia**. Do tych wymienionych w indywidualnym programie usamodzielnienia wykorzystywanym w powiecie poznańskim dodajemy jeszcze dwa – relacje oraz prawo.

Tak więc do sześciu filarów (obszarów) usamodzielnienia należą:

- 1) **edukacja i praca,**
- 2) **mieszkanie,**
- 3) **relacje,**
- 4) **zdrowie (fizyczne i psychiczne),**
- 5) **finanse,**
- 6) **prawo.**

Żeby osiągnąć pełną samodzielność, należy zająć się każdym z nich. Co z tego, że ktoś skończy dobrą szkołę, znajdzie niezłą pracę, jeśli nie będzie miał wokół siebie nikogo bliskiego? Albo jeśli w ogóle nie będzie zwracał uwagi na swoje zdrowie i nagle dopadną go poważne choroby? Można sobie oczywiście radzić lepiej w niektórych obszarach, a w innych słabiej. Do pełnej samodzielności potrzebne jest jednak zadbanie o wszystkie te filary.

Edukacja i praca

Edukację i pracę traktujemy jako jeden obszar usamodzielnienia, są bowiem ze sobą mocno związane. Obie mocno zasadzają się na **talentach i zainteresowaniach** wychowanków. Kluczowe jest to, by pomóc młodym ludziom **dostrzec ich potencjał i dać możliwość realizowania pasji**. Nawet jeśli pasje nie będą bezpośrednio związane ze szkołą czy przyszłą pracą, i tak mają ogromny wpływ na budowanie poczucia własnej wartości. Być w czymś dobrym i mieć coś, co lubi się robić, to niezwykle cenny zasób.

Przy planowaniu ścieżki edukacyjnej warto, by podopieczni brali pod uwagę od razu aspekt zawodowy. Przy wyborze szkoły średniej bywa to trudne. Dla młodzieży, która nie planuje studiów, jest jednak kluczowe. A ci, którzy planują studiować, dobrze, żeby myśleli też o dorywczej pracy podczas studiów.

Dodatek finansowy na kontynuowanie nauki jest na tyle niski, że nie wystarczy nawet na wynajęcie pokoju w dużym mieście. Warto też brać pod uwagę programy stypendialne i orientować się w stawianych przez nie wymaganiach. Większość osób z pieczy zastępczej kończy jednak edukację na poziomie szkoły zawodowej lub średniej, po czym zaczyna pracę i samodzielne życie, w którym musi na siebie zarobić. Dlatego tak ważne jest, by **wybór ścieżki kształcenia** był **zgodny z preferencjami podopiecznych, ich zdolnościami i możliwościami**, a równocześnie, żeby wybrany zawód pozwalał też wystarczająco zarobić.

Ważne: Warto, żeby wychowankowie sprawdzali różne możliwości, poznawali też mniej znane zawody i zobaczyli, na czym faktycznie polega praca, która ich interesuje. W tym bardzo pomaga realizacja staży zawodowych – tych, które młodzież odbywa w ramach szkoły, i tych pozaszkolnych, we współpracy z organizacjami pozarządowymi czy biznesem.

Mieszkanie

Działaniem, które stanowi ogromne wyzwanie dla usamodzielniającej się młodzieży z pieczy zastępczej, jest znalezienie mieszkania. Po opuszczeniu rodziny zastępczej lub placówki opiekuńczo-wychowawczej trzeba gdzieś zamieszkać. Jest to moment, w którym młodzi ludzie, jeśli pozbawieni są wsparcia z zewnątrz, **często decydują się na powrót do swoich rodzin biologicznych**, co zazwyczaj jest destrukcyjne. „Raport. Postępy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce” z dwa tysiące osiemnastego roku określa taką sytuację jako „wysokie ryzyko dla pełnej samodzielności i radzenia sobie w życiu” i podaje, że w ciągu trzydziestu sześciu miesięcy (od drugiej połowy dwa tysiące czternastego roku do pierwszej połowy dwa tysiące siedemnastego roku) aż czterdzieści dziewięć procent usamodzielniających się osób z instytucjonalnej pieczy zastępczej w województwie wielkopolskim wróciło do swoich rodzin biologicznych (dane wskazane na stronie sześćdziesiątej pierwszej Raportu). Na ten problem wskazuje również Wielkopolski Program Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025, podkreślając, że „następstwem długiego czasu oczekiwania na mieszkania komunalne był niejednokrotnie powrót do środowisk rodzinnych, często do środowisk z obszaru wykluczenia społecznego”. Autorzy przytaczają tu statystyki pochodzące z „Informacji o wynikach kontroli. Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej” z dwa tysiące dwudziestego drugiego roku, mówiące, że w jednostkach objętych kontrolą z badanej próby ośmiuset ośmiu wychowanków, stu dwunastu – czyli niemal czternaście procent – wróciło do dawnego środowiska (dane ze stron trzynastej i czternastej Informacji o wynikach kontroli).

Bardzo dobrym rozwiązaniem wspierającym młodych ludzi na początku ich samodzielnego życia są **mieszkania chronione, zwane czasem wspomaganymi lub treningowymi** (dostępne niestety tylko w części miast i gmin) – czyli mieszkania na start, zazwyczaj współdzielone przez kilku wychowanków, którzy dzielą się w nich rachunkami (z preferencyjnymi stawkami) i obowiązkami domowymi, a to wszystko przy wsparciu opiekuna z powiatowego centrum pomocy rodzinie czy innej instytucji, która zajmuje się tymi mieszkaniami.

Warto również szukać **alternatywnych rozwiązań** w tej kwestii, jak:

- dopłaty do wynajmu mieszkania przez pierwsze dwa, trzy lata po opuszczeniu pieczy zastępczej;
- zachęcanie wychowanków do wspólnego wynajmu na komercyjnym rynku w kilka osób i wsparcie ich w tym procesie;
- ponadpowiatowe porozumienia w zakresie dostępu do zasobów lokalowych dla podopiecznych;
- współpraca z prywatnymi właścicielami w zakresie preferencyjnych warunków wynajmu lokali lub prowadzenia programów mieszkań chronionych i, lub treningowych.

W części gmin i miast wychowankowie mogą ubiegać się o **mieszkania komunalne lub socjalne** na preferencyjnych warunkach. Niestety nie wszędzie takie mieszkania są dostępne, a tam, gdzie są, zazwyczaj dość długo się na nie czeka.

Tym bardziej istotne jest, by wesprzeć usamodzielniających się młodych ludzi w tej kwestii. **Pokazać im, jakie są możliwości lokalowe** w ich gminie czy mieście, jak wygląda **ścieżka aplikowania o mieszkanie komunalne lub socjalne**, jak złożyć wniosek oraz w jaki sposób i jak często kontaktować się z zarządem komunalnych zasobów lokalowych w czasie oczekiwania na mieszkanie. Warto też zapoznać wychowanków z **rynkiem najmu prywatnego** (między innymi cenami, umowami), pokazać opcję wspólnego wynajmu ze znajomymi czy wynajęcia pokoju. Podopieczny powinien wiedzieć też, że może ubiegać się o **wsparcie na zagospodarowanie** i jak to zrobić. A

potem też ważne jest, żeby umiał to wsparcie sensownie wykorzystać i rozliczyć się ze świadczenia.

Z tematem, jakim jest mieszkanie, wiążą się też takie umiejętności jak utrzymanie porządku, oszczędne zużywanie wody i energii, wybór korzystnych abonamentów, przyjmowanie gości, asertywność w kwestii przyjmowania do siebie na nocowanie lub dłuższe pomieszkiwanie bliższych i dalszych osób.

Mieszkanie komunalne czy socjalne może wymagać **remontu** – jeśli tak będzie, trudno oczekiwać, że młody człowiek samodzielnie będzie w stanie temu podołać. W takiej sytuacji nieodzowne będzie wsparcie opiekuna usamodzielnienia lub innej osoby, która pomoże oszacować koszty i zdecydować, co zrobić w jakiej kolejności.

Dla osób nisko samodzielnych, które nie będą w stanie samodzielnie funkcjonować, prowadzone są **mieszkania grupowe ze wsparciem lub asystą**. Jeśli takich mieszkań nie ma w danym powiecie, należy szukać ich poza nim – na poziomie województw. Od tego zależy, czy nie zaprzepaścimy wyników procesu usamodzielnienia z tą właśnie grupą osób.

Relacje

Samodzielność to nie tylko radzenie sobie w pracy, zarabianie wystarczającej ilości pieniędzy i zadbanie o dach nad głową, ale przede wszystkim **radzenie sobie w relacjach społecznych i umiejętność budowania trwałych, zdrowych więzi**. Nie każdy musi założyć rodzinę (nie każdy musi tego chcieć), ale ważne, żeby każdy miał wokół siebie bliskie osoby, z którymi będzie mógł dzielić radości i smutki i które w razie potrzeby będą go wspierać. Osoby pochodzące z pieczy zastępczej nie mają takich zasobów w rodzinach biologicznych, dlatego tak ważne jest, by zbudowały swoją **sieć wsparcia**

poza rodziną biologiczną. Bywa to trudne, ponieważ z domu często wynoszą zaburzone wzorce społecznych zachowań. Ogromne znaczenie ma to, by opiekunowie i wychowawcy byli w otwartej i zrozumiałej komunikacji z wychowankami, żeby byli empatyczni i wykazywali szczerze zainteresowanie i troskę o nich oraz żeby respektowali granice swoich podopiecznych i swoje własne. W ten sposób będą modelować funkcjonowanie w zdrowych i wartościowych relacjach. Po stronie organizatorów jest troska o wysoko wykwalifikowaną kadrę, odpowiednie warunki zatrudnienia, szkolenia i taką organizację pracy, która gwarantuje stałość opieki.

Warto też, by placówki i rodziny zastępcze poza pracą, którą same wykonują, korzystały w tym obszarze ze **wsparcia specjalistów**. Osoby pochodzące z pieczy zastępczej powinny przejść **psychoterapię** (wtedy kiedy chcą i są na to gotowe). Bardzo rozwojowe dla dorastającej młodzieży i młodych dorosłych są **grupy wsparcia** dedykowane osobom z pieczy zastępczej – dzięki uczestnictwu w takiej grupie poznają osoby w podobnej sytuacji, dzielą się swoimi doświadczeniami i zyskują bezpieczną przestrzeń wolną od wstydu, jaki często towarzyszy młodym ludziom z pieczy zastępczej.

Izolacja społeczna związana z pandemią COVID-19 nasiliła trudności socjalizacyjne oraz zaburzenia lękowe charakterystyczne dla młodzieży z pieczy zastępczej, na co wskazuje między innymi raport z badania „Dzieci w pandemii” (z dwa tysiące dwudziestego pierwszego roku) informujący o wzroście problemów emocjonalnych i społecznych wśród młodzieży. Tym bardziej istotne jest profesjonalne wsparcie młodzieży w ich rozwoju emocjonalnym.

Zdrowie

Gdy mówimy o zdrowiu w kontekście usamodzielnienia, mamy na myśli zarówno zdrowie fizyczne, psychiczne, jak i odnalezienie się w polskim systemie służby zdrowia.

Niezwykle ważne jest wykształcenie u dzieci **dobrych nawyków zdrowotnych**, by z nimi opuszczały pieczę zastępczą. Wychowankowie zazwyczaj opuszczają domy biologiczne zaniedbani zdrowotnie, często nie są przyzwyczajeni do regularnego i zdrowego jedzenia i nie umieją odpowiednio dbać o higienę. Tego wszystkiego powinni nauczyć się w pieczy zastępczej. Kluczowe jest też to, by zwracali uwagę na pojawiające się niedomagania i dyskomforty zdrowotne oraz by ich nie bagatelizowali. Kluczowe jest tu otoczenie dzieci (a potem młodzieży) troską i pokazanie im, jak dbać o siebie oraz że, gdy sami troszczymy się o swoje zdrowie fizyczne (dietę, uprawianie sportu, odpoczynek i tak dalej), dbamy równocześnie o swój psychiczny dobrostan. **Wychowawcy i opiekunowie powinni wykazywać wrażliwość na różne objawy psychofizyczne manifestujące się u dzieci i mieć możliwość konsultowania ich ze specjalistami.** Wobec niektórych problemów wychowanków (na przykład zakażenie HIV, żółtaczką, różne zespoły neurologiczne) kadra powinna zostać przeszkolona przez specjalistów natychmiast po przyjęciu takiego dziecka do placówki. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej podaje, że jedenaście i siedem dziesiątych procent dzieci przebywających w pieczy zastępczej posiada orzeczenie o niepełnosprawności (z czego siedemdziesiąt sześć i dwie dziesiąte procent w rodzinnej pieczy, a dwadzieścia trzy i osiem dziesiątych procent w instytucjonalnej), a u trzech i trzech dziesiątych procent zdiagnozowane zostało Spektrum Płodowych Zaburzeń Alkoholowych – F A S D (dane ze strony trzydziestej piątej Informacji Rady Ministrów o realizacji w roku dwa tysiące dwudziestym ustawy z dnia dziewiątego czerwca dwa tysiące jedenastego roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Wielkopolski Program Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025 wskazuje, że młodzież boryka się z wieloma problemami, które wynikają z niedostatecznego wsparcia i uwagi ze strony ich

rodziców i wychowawców. Dlatego tak istotna jest **profilaktyka wzmacniająca rozwój emocjonalny i społeczny** dzieci i młodzieży, pozwalająca na wyposażenie ich w narzędzia pozwalające na efektywne radzenie sobie w sytuacjach kryzysowych (strona dwudziesta szоста Programu).

W Polsce bardzo wysoki jest współczynnik samobójstw wśród dzieci i młodzieży. Policyjne statystyki podają, że najczęstszą przyczyną prób samobójczych są zaburzenia lub choroby psychiczne. W dwa tysiące dwudziestym pierwszym roku w kraju odnotowano sto dwadzieścia pięć zamachów samobójczych zakończonych śmiercią w grupie nastolatków w wieku od trzynastu do osiemnastu lat oraz trzysta czterdzieści cztery w grupie młodych dorosłych w wieku od dziewiętnastu do dwudziestu czterech lat. To w sumie ponad dziewięć procent wszystkich samobójstw w dwa tysiące dwudziestym pierwszym roku.

Wszyscy wychowankowie z pieczy zastępczy doświadczyli w swoim życiu wielu trudności i traum, które wywarły na nich wpływ. Znalezienie się w bezpiecznym otoczeniu pieczy zastępczej niestety nie kończy tych trudności, a zdarza się, że wywołuje nowe. To niezwykle ważne, by opiekunowie zwracali uwagę na samopoczucie swoich podopiecznych, **pozwalali im przeżywać różne emocje i rozmawiali o nich z wychowankami**. Młodzi ludzie powinni wiedzieć, że mogą zwrócić się o pomoc, jeśli coś się z nimi dzieje, i nie powinni się tego wstydzić. Wychowawcy powinni być nauczeni właściwego postępowania w takich sytuacjach. Bardzo rozwojowy i dobrze wpływający na zdrowie psychiczne może być dla nich udział w spotkaniach rówieśniczych **grup wsparcia**, rekomendowana jest również **psychoterapia** – jednak tylko wtedy, gdy młody człowiek sam podejmie taką decyzję. Jeśli nie jest jeszcze na to gotowy, może skorzystać z doraźnego wsparcia psychologa lub w trudniejszych sytuacjach – psychiatry.

Ważne: Młodzi ludzie z pieczy zastępczej często, dopóki nie osiągną pełnoletności, nie wiedzą nawet, jak umówić się do lekarza. Robi to bowiem za nich ktoś inny, kto organizuje potrzebne wizyty u internisty, specjalistów

czy u stomatologa i nie wyjaśnia, gdzie i jak można się zapisać. Nierzadko młodzi ludzie nie znają nawet nazw odpowiednich lekarzy specjalistów. To powoduje, że po wyjściu z pieczy zastępczej bywają bezradni, gdy robią się chorzy, i nie chodzą do lekarza w ogóle albo robią to w ostateczności. Stąd tak ważne jest, by poza profilaktyką zdrowotną w przygotowaniu do samodzielności uwzględnić również podstawy funkcjonowania systemu służby zdrowia. Najlepszą nauką jest oczywiście włączanie młodzieży w umawianie wizyt, pozwalanie im u lekarza na to, by samodzielnie opowiadali o swoich objawach, zapisywali zalecenia lekarza, a potem sami dbali w domu o regularne przyjmowanie leków i tak dalej.

Finanse

Młodzi ludzie opuszczający pieczę zastępczą zazwyczaj zupełnie nie są świadomi czekających ich kosztów utrzymania. Nie wiedzą, ile płaci się za wynajem mieszkania, za media, ile miesięcznie trzeba wydać na jedzenie, kosmetyki i środki do utrzymania porządku w domu. Nie wiedzą też, jak planować wydatki, i często szybko na początku miesiąca wydają całe pieniądze, które powinny wystarczyć im na miesiąc. Regułą jest wręcz to, że żywią się na mieście, wydając na jedzenie zdecydowanie więcej, niż mogliby wydać, przygotowując posiłki samodzielnie.

Trudno oczekiwać, że ludzie w wieku osiemnastu lat będą myśleć bardzo perspektywnie i planowanie budżetu domowego od razu będzie dla nich czymś oczywistym. Muszą uczyć się też na własnych błędach i sami zdobywać doświadczenie. Warto jednak, zanim wyjdą z pieczy zastępczej, **uczyć ich oszczędzania** (odkładania regularnie co miesiąc stałej kwoty) i **planowania wydatków**. Dobrze też, żeby uczestniczyli w **robieniu list zakupowych**, w zakupach, żeby nauczyli się **płacić rachunki** i tak dalej.

Filar usamodzielnienia, jakim są finanse, nie ogranicza się oczywiście jedynie do planowania wydatków, prowadzenia budżetu domowego i oszczędzania. Bardzo ściśle wiąże się z innym obszarem usamodzielnienia, jakim są edukacja i praca, i powinien być **uwzględniany przy planowaniu ścieżki rozwoju edukacyjno-zawodowego** – zarówno pod kątem utrzymania się młodej osoby w czasie nauki, gdy opuści już pieczę zastępczą (pomoc na kontynuowanie nauki to tylko dodatek i na pewno nie wystarczy!), jak i pod kątem realnych zarobków w danym zawodzie i związanego z tym możliwego standardu życia.

Inne tematy, które obejmuje obszar finanse to możliwe **świadczenia, o które mogą ubiegać się młodzi ludzie opuszczający pieczę zastępczą**, stypendia, które mogą im przysługiwać, gdy się uczą, **temat kredytów i zadłużania się** (różnica między kredytem a pożyczką), **korzystanie z banku** (między innymi rodzaje kont i inne usługi bankowe), sposoby na oszczędzanie (od prostych sposobów na robienie taniej zakupów po takie tematy jak lokata czy obligacje).

Prawo

Kwestie prawne związane z usamodzielnieniem osób z pieczy zastępczej to przede wszystkim **wybór opiekuna usamodzielnienia i wypełnienie, podpisanie i realizacja indywidualnego programu usamodzielnienia** oraz załatwienie wymaganych formalności do tego, by otrzymać pomoc finansową na usamodzielnienie, zagospodarowanie i pomoc na kontynuację nauki.

Z tym tematem wiąże się też **radzenie sobie w załatwianiu spraw urzędowych** (na przykład mieszkanie komunalne). Młodzi ludzie często boją się wizyt w urzędach i na wszelkie pisma urzędowe (nie wspominając o sądowych) reagują lękiem. Bardzo wspierająca jest dla nich wspólna wizyta w

urzędzie, podczas której oswajają się z sytuacją i uczą samodzielnie załatwiać sprawy.

Obszar prawo w kontekście wchodzenia w samodzielne dorosłe życie osób z pieczy zastępczej jest jednak dużo szerszy. Wielu podopiecznych staje przed koniecznością **uregulowania różnych kwestii prawnych, związanych między innymi z dziedziczeniem** (duży lęk budzi u młodych ludzi ewentualne dziedziczenie długów) **czy alimentami** (też takimi, których ewentualnie w przyszłości mogliby domagać się rodzice biologiczni). Dlatego tak ważna jest **świadomość praw i obowiązków względem prawa** oraz konsekwencji związanych z pewnymi działaniami lub ich zaniechaniem, na przykład niepłacenie rachunków czy niespłacanie pożyczki. Podobnie istotne są rozumienie idei podatków (oraz kwestie praktyczne z tym związane) i wiedza, że świat wirtualny nie jest wyjęty spod prawa i na przykład hejt, czyli znieważanie innej osoby, podlega grzywnie, a nawet karze pozbawienia wolności.

Prawo to też **postawa obywatelska i odpowiedzialność społeczna**. Młodzi ludzie powinni znać swoje prawa i obowiązki prawne, ale też mieć poczucie, że sami mają wpływ na to, jakie ustawy, przepisy czy regulacje są ustanawiane, i że to bezpośrednio przekłada się na ich życie. Ważne, żeby rozumieli, co oznacza postawa obywatelska w odniesieniu do udziału w wyborach, orientowali się w strukturach państwa i aby wiedzieli, kiedy, w jakiej sprawie i w jaki sposób mogą zabierać głos. To bardzo istotne, by angażować ich w działania społeczne, pokazywać, że mogą mieć wpływ na otaczającą ich rzeczywistość i że sami mogą stać się inicjatorami zmian.

Rozdział trzeci. Strategia współpracy z różnymi grupami wiekowymi

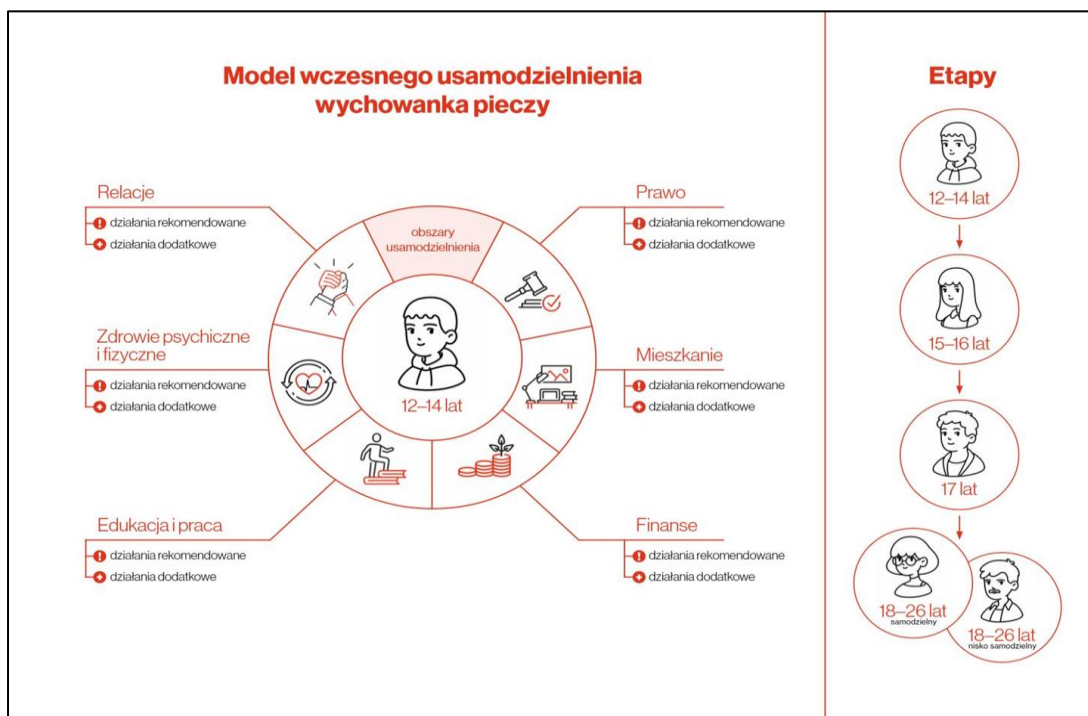
Ważne: Proces usamodzielnienia jest długotrwały i w różnych momentach rozwoju młodego człowieka wymaga od opiekunów innego rodzaju wsparcia. Dlatego zdecydowaliśmy się podzielić okres usamodzielnienia na cztery etapy (pierwszy etap: od dwunastu do czternastu lat, drugi etap: od piętnastu do szesnastu lat, trzeci etap: siedemnaście lat, czwarty etap: od osiemnastu do dwudziestu sześciu lat) i przyjrzeć się specyficie każdego z nich, pokazując również potrzeby wychowanków oraz dopasowane do nich sposoby i instrumenty pracy.

Oprócz opisu poszczególnych etapów usamodzielnienia, uwzględniającego strategię pracy z młodzieżą w danym wieku, który zamieszczamy poniżej, przygotowaliśmy również graficzną wersję modelu usamodzielnienia dla każdego ze wspomnianych etapów, zawierającą listę koniecznych działań i instrumentów wsparcia dopasowanych do sześciu filarów usamodzielnienia. Warto jednak pamiętać, że jednym z ważnych momentów we współpracy z podopiecznym jest pierwszy kontakt z instytucją pieczy zastępczej oraz zmiana formy pieczy zastępczej. Obie sytuacje mogą się wydarzyć na każdym z etapów usamodzielnienia opisanych w naszym modelu. Pierwszy kontakt z pieczą zastępczą to sytuacja dla młodej osoby bardzo trudna i stresująca. Stworzenie schematu postępowania (osoba wprowadzająca, spotkanie z grupą, zadbanie o bezpieczeństwo emocjonalne młodego człowieka, danie prawa wyboru i uszanowanie autonomii adekwatnie do wieku) pomaga budować relację i ułatwia dalsze kroki we wdrażaniu do życia w placówce. Dobrą praktyką jest danie prawa wyboru opiekuna, wychowawcy – jeśli to możliwe. To „przyjęcie na pokład” obejmuje też diagnozę potrzeb, zasobów i deficytów oraz czas na opowiedzenie swojej historii jako ważny element troski o tożsamość młodej osoby. Wychowawcy, opiekunowie powinni mieć też orientację w sprawach rodzinnych – poznać możliwości wsparcia lub zagrożenia ze strony rodziców, rodzeństwa i dalszej rodziny, a także w

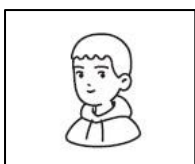
uprawnieniach dziecka do mieszkania. Mieszkanie często są zadłużone i może to być później obciążeniem, ale zdarza się, że dziecko dziedziczy mieszkanie i należy je zabezpieczyć na czas małoletności i pobytu w pieczy zastępczej.

Inne bardzo istotne momenty związane są z kolejnymi dużymi zmianami w życiu podopiecznego (które mogą, ale nie muszą nastąpić) – zmianą formy pieczy, miejsca zamieszkania lub opiekunów. Ważne, by w takich okolicznościach osoby, z którymi wychowanek ma zbudowane pozytywne relacje, z najwyższą starannością zadbały o odpowiednią rozmowę, przedstawiły powody zmian, wypytały o obawy i trudności oraz, na ile to możliwe, zabezpieczyły sytuację.

Warto pamiętać, że właściwe rozpoznanie potrzeb dziecka przed przyjęciem go do pieczy pozwala na wybór i przygotowanie najlepszej formy pieczy i pozwala uniknąć późniejszych zmian.

Etap pierwszy: od dwunastu do czternastu lat

Ten etap powinien stanowić dla młodego człowieka swoistą przestrzeń do poszukiwania, odkrywania i doświadczania. Jest to **etap pierwszych ważnych wyborów w procesie edukacji**. Młody człowiek stoi przed koniecznością wyboru rodzaju szkoły, profilu klasy czy zawodu. Bezcenna jest tutaj rola opiekuna, wychowawcy (potencjalnego opiekuna usamodzielnienia). Ważne, żeby opiekun nie forsował swojej wizji procesu edukacji czy planu kariery zawodowej młodego człowieka. Przyjęcie na siebie roli osoby wspierającej czy doradzającej jest trudne i często wymaga odejścia od własnego sposobu postrzegania danego problemu czy wyboru. Spojrzenie na daną sytuację z perspektywy nastolatka wymaga poznania trzech wyżej wymienionych czynników (obszarów diagnozy). Środowisko pieczy zastępczej (placówka czy rodzina zastępcza) powinno **stwarzać możliwości do rozwijania zainteresowań, wchodzenia w grupy rówieśnicze**, organizacje, kluby sportowe, wspólnoty i tak dalej. Niezwykle silne w tym okresie życia młodego człowieka **potrzeby akceptacji i przynależności** powinny być zaspokajane. Ten etap dorastania zazwyczaj charakteryzuje się odczuwaniem wielu silnych emocji i stanów. Niekiedy w krótkim czasie mogą płynnie przechodzić z młodzieńczego buntu do uległości czy też z postawy przyjaznej w antagonistyczną. Młodzieży z pieczy zastępczej rodziny biologiczne często nie przekazały właściwych postaw i wzorców, jeśli chodzi o wyrażanie własnych uczuć, emocji czy budowanie relacji.

To czas ważnych relacji z rówieśnikami, dlatego warto **zadbać o kontakty dziecka z kolegami spoza placówki lub rodziny zastępczej i otwierać dom dla gości – rówieśników**. Przyjmowanie gości – kolegów ze szkoły czy podwórka pozwala na „odczarowanie” placówki i zmniejszenie poczucia wstydu. Osiągnięcie wieku trzynastu lat – to zdobycie ograniczonej zdolności do czynności prawnych – dziecko powinno dowiedzieć się, co to oznacza, jakie prawa zdobywa i jaka odpowiedzialność na nim ciąży.

W tym etapie, podobnie jak we wszystkich etapach rozwojowych, warto zaplanować dzieciom **możliwość dokonywania samodzielnych wyborów i ponoszenia za nie odpowiedzialności**. Wychowawcy, w zróżnicowany

sposób w zależności od wieku i indywidualnych możliwości rozwojowych, organizują przestrzeń dla grupy i dla każdego jej członka do zrealizowania zadań „Ja sam: zdecyduję, zrobię, ponoszę odpowiedzialność”.

Dorastanie w poczuciu lęku, wstydu, braku bezpieczeństwa, poczuciu gorszości, w środowisku rodzinnym nacechowanym często różnymi formami przemocy (przemocą nie tylko fizyczną, ale też psychiczną czy ekonomiczną, przejawiającą się zaniedbywaniem podstawowych potrzeb dziecka)

pozostawia młodemu człowiekowi olbrzymi bagaż trudnych doświadczeń.

Dlatego rolą opiekuna na tym etapie jest takie **budowanie relacji z podopiecznym, by ten zechciał mu zaufać i otworzyć się przed nim.**

Młodzież na tym etapie rozwoju powinna mieć możliwość korzystania z **konsultacji z psychologiem czy innymi specjalistami**, którzy będą pracować z nim nad takimi kwestiami jak:

- podniesienie poczucia własnej wartości,
- zbudowanie pozytywnego obrazu siebie,
- zdrowa, otwarta komunikacja pozbawiona przemocy,
- zachowanie równowagi między kontaktami społecznymi na żywo i przez Internet,
- wybór szkoły (poziom kształcenia, profil, zawód),
- spędzanie czasu wolnego i wykorzystywanie go do tego, by odpoczywać i rozwijać się,
- udzielanie odpowiedzi na pytania związane z seksualnością.

Etap drugi: od piętnastu do szesnastu lat

Ta faza dorastania to między innymi okres organizowania aktywności ukierunkowanej na samodzielność. Na tym etapie życia najważniejszym

zadaniem rozwojowym jest **kształtowanie tożsamości**, której istota tkwi w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie „Kim jestem?”. Rozwój nadal wyznaczany jest tu przez postawy opiekunów i ich sposób opieki, ale też coraz bardziej przez jakość oferty społecznej dostępnej w otoczeniu. Szczególnego znaczenia nabiera również jakość relacji z rówieśnikami. Jednocześnie na tym etapie młody człowiek trenuje **odgrywanie nowych ról i podejmowanie nowych aktywności poprzez wykonywanie realnych zadań i pełnienie funkcji w różnych grupach i organizacjach**. Nabywane w ten sposób doświadczenia pozwalają mu odkrywać i przyswajać nowe kompetencje oraz wzmacniać już posiadane, wzbogacają obraz siebie, pozwalają na odpowiednią autoprezentację w grupie i zyskiwanie społecznego uznania. W efekcie podnoszą samoocenę oraz dają podopiecznemu poczucie kompetencji i sprawstwa. Z kolei pozytywne informacje zwrotne płynące od innych osób mogą wpływać na umacnianie się zobowiązań młodej osoby i wspierać jej wewnętrzną motywację do kontynuowania obranej ścieżki funkcjonowania.

To też **czas ogromnej ciekawości**, okazja do **poznawania świata**, badania różnych środowisk, organizowania wypadów, rajdów, obozów w miejsca, w których można sprawdzić umiejętność poradzenia sobie w różnych okoliczności i trenować współpracę w grupie. Dobrze jest uczyć form aktywnego spędzania czasu adekwatnych do możliwości tych dzieci, raczej cieszyć się pobytem pod namiotem aniżeli korzystać z ośrodków wypoczynkowych z pełną ofertą atrakcji.

Głównym czynnikiem hamującym rozwój jest możliwość pojawienia się syndromu wyuczonej bezradności, czyli uogólnionego przekonania o braku sensu podejmowania wszelkich działań w związku z przewidywaniem ich nieskuteczności. Wyuczona bezradność może pojawiać się w sytuacjach, kiedy młody człowiek zauważa, że jego działanie nie doprowadza do zaplanowanego rezultatu, kiedy nie widzi związku między powodzeniem a własnymi staraniami.

Czasami opiekunowie, nauczyciele czy inne osoby dorosłe obecne w otoczeniu nastolatka, a także sami młodzi, mniej lub bardziej świadomie, stawiają wymagania przekraczające ich aktualne możliwości, a ponadto tworzą taki kontekst rozwojowy, w którym realizacja tych wymagań nie jest możliwa, na przykład wskutek braku stosownego wsparcia. Taka sytuacja budzi w nastolatkach bezradność i poczucie lęku, między innymi lęku przed odrzuceniem przez znaczących dorosłych, których oczekiwań nie potrafią spełnić. Jeśli młodzi ludzie, gdy ich relacje z opiekunami nie są najlepsze, nie znajdą innych źródeł pomocy, mogą być zagrożeni uciekaniem się do patologicznych form radzenia sobie z napięciem i poczuciem zablokowania potrzeb.

Innymi słowy, dorastające nastolatki w procesie radzenia sobie z codziennymi wymaganiami oraz poważniejszymi trudnościami będą korzystały z kapitału socjalizacyjnego, jaki zgromadziły w swoim dotychczasowym życiu.

Jednocześnie różnego typu braki będą skutkować wzbudzeniem poczucia zagrożenia emocjonalnego i (lub) fizycznego, utrudniając konstruktywną adaptację do wymagań okresu dorastania.

Tym samym na tym etapie usamodzielnienia konieczne jest zapewnienie młodzieży takich warunków, w których **opiekunowie będą gotowi pozostawić młodemu człowiekowi przestrzeń do podejmowania autonomicznych decyzji, dotyczących kwestii dla niego istotnych, a ich wzajemne relacje będą oparte na partnerstwie**. Kluczowe w tej fazie rozwoju jest także umożliwienie nastolatkowi korzystania ze zróżnicowanej oferty działania w grupach rówieśniczych, a także zapewnienie przestrzeni do podejmowania różnorodnych ról społecznych. Innymi słowy, w tym okresie młodzież powinna zostać objęta wsparciem obejmującym:

- doskonalenie posiadanych kompetencji poprzez uczestnictwo w warsztatach rozwojowych,
- rozwijanie zainteresowań, pasji w zorganizowanych grupach (kursy, kółka zainteresowań i tym podobne),

- organizację wakacji i ferii w sposób dający możliwość poznawania świata, radzenia sobie w różnych sytuacjach i pokonywania trudności,
- włączenie w działania pozwalające na pełnienie różnych ról (na przykład pierwsza praca, wolontariat).

Etap trzeci: siedemnaście lat

Na tym etapie zmienia się wiele pod względem formalnym.

Osoba usamodzielniana co najmniej rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji **opiekuna usamodzielnienia** oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby. Wskazanie opiekuna usamodzielnienia może nastąpić wcześniej, ale zwykle dzieje się to właśnie **rok przed osiemnastymi urodzinami** (jak wskazuje artykuł sto czterdziesty piąty ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Ten etap powinien stanowić przestrzeń do **rozmów w placówce czy rodzinie zastępczej o możliwości pozostania wychowanka w dotychczasowym środowisku na przykład do ukończenia szkoły**. W tym okresie wzrasta u nastolatków poczucie lęku przed samodzielnym życiem poza dotychczasowym środowiskiem. Z jednej strony pojawia się fascynacja i ekscytacja na myśl o tym, co do tej pory było niedostępne czy ograniczone, z drugiej zaś pojawia się **niepewność i młodzi ludzie zaczynają się zastanawiać, czy sobie poradzą**. Nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej proponuje następującą zmianę w artykule trzydziestym siódmym – „W szczególnie uzasadnionych przypadkach osoba, która osiągnęła pełnoletność, przebywając w pieczy zastępczej, i po osiągnięciu pełnoletności opuściła dotychczasową rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą albo regionalną

placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, może jeden raz powrócić, o ile spełnia wymagania określone w ustępie drugim, do dotychczasowej rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej za zgodą odpowiednio starosty albo marszałka województwa oraz odpowiednio rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka, dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej albo dyrektora regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej”. Otwiera to zatem przed młodzieżą nową możliwość, której dotychczas ustawodawca nie zakładał. Praktyka pokazuje, że **opuszczenie pieczy niejednokrotnie następuje zbyt szybko**. Osobną kwestią pozostaje to, na ile ten przepis po wejściu w życie (czyli od pierwszego lutego dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku) będzie faktycznie realizowany w kontekście wzrastającego napływu dzieci do pieczy zastępczej i czekających na realizację ze względu na brak miejsc postanowień sądu o umieszczeniu dzieci w pieczy zastępczej.

Trzecim ważnym aspektem jest **granica wiekowa odpowiedzialności karnej** (określona w Kodeksie karnym), która wynosi **siedemnaście lat** a nie osiemnaście, jak powszechnie sądzi młodzież. Oznacza to, że zasadniczo za popełnione przestępstwa odpowiadają osoby, które ukończyły siedemnasty rok życia. W niektórych przypadkach nieletni może odpowiadać jak dorosły. W okresie tym wzrasta też zazwyczaj **chęć podejmowania wyzwań** oraz **świadomość, że do samodzielnego życia potrzebne są pieniądze**. Tu właśnie niezwykle ważne wydaje się zbudowanie w procesie usamodzielnienia młodego człowieka pierwszych pozytywnych doświadczeń na rynku pracy. Warto więc pomyśleć o uruchomieniu programów pozwalających na:

- wizyty przedstawicieli różnych zawodów, którymi interesują się młodzi, lub odwiedziny w ich miejscach pracy,
- realizację staży,
- realizację kursu podnoszącego kompetencje (na przykład kursu językowego czy komputerowego).

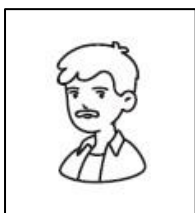
Ważne, żeby takie programy były dostępne dla młodzieży z rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Bezwzględnie (jeśli nie nastąpiło to w pierwszym etapie) każdy wychowanek powinien uczestniczyć w tak zwanym **treningu budżetowym** i uczyć się zarządzania własnymi pieniędzmi. Podczas codziennej pracy z młodzieżą, która trafia po opuszczeniu pieczy zastępczej do mieszkań chronionych lub treningowych, niejednokrotnie pracownicy spotykają z tym, że osiemnastoletnia, a nawet starsza osoba nie robiła nigdy sama zakupów, nie potrafi oznaczać priorytetów w swoich wydatkach czy nie dokonywała nigdy samodzielnie żadnych opłat. Zwłaszcza w rodzinnej pieczy zastępczej wychowankowie, zamiast być motywowani do zwiększenia swojego zaangażowania, są wyręczani, co skutkuje tym, że po opuszczeniu pieczy zastępczej w codziennych sytuacjach, takich jak zakupy czy opłacenie rachunku za telefon, stają się bezradni.

Ważne: Najważniejszym kamieniem milowym tego etapu jest sporządzenie indywidualnego programu usamodzielnienia (IPU). Zgodnie z artykułem sto czterdziestym piątym ustęp czwarty ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej indywidualny program usamodzielnienia jest opracowywany przez osobę usamodzielnianą wspólnie z opiekunem usamodzielnienia co najmniej na miesiąc przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności, a następnie jest zatwierdzany przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie.

Posiadanie zatwierzonego indywidualnego programu usamodzielnienia jest jednym z dwóch warunków (określonych we wspomnianej wyżej ustawie), które są konieczne do tego, aby usamodzielniający się wychowanek mógł ubiegać o przysługujące mu świadczenia finansowe na kontynuowanie nauki, zagospodarowanie czy usamodzielnienie.

Etap czwarty, część pierwsza: od osiemnastu do dwudziestu sześciu lat (nisko samodzielny)

Jeśli osoby o niskim poziomie samodzielności w poszczególnych jej obszarach, wchodzące na ten etap procesu usamodzielnienia, nie mogą z różnych powodów pozostać w placówce czy w rodzinnej formie pieczy zastępczej powinny zostać objęte **systematycznym wsparciem pracownika socjalnego lub koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej**. Osobom przejawiającym niski stopień samodzielności, często mającym deficyty w sferze intelektualnej czy emocjonalnej, powinno się rekomendować pozostanie w pieczy zastępczej na zasadach pełnoletniego wychowanka. Okres ten powinien zostać przedłużony przynajmniej do uzyskania stabilizacji w obszarze edukacji, czyli na przykład do ukończenia szkoły lub zakończenia kursu dającego kwalifikacje zawodowe. **Osoby nisko samodzielne pozostawione bez wykwalifikowanego wsparcia**, jakim jest na przykład wsparcie kadry pedagogicznej placówki czy praca socjalna realizowana na rzecz usamodzielnianego wychowanka w nowym środowisku, **są narażone na wiele zagrożeń**, w tym:

- Powrót do dysfunkcyjnego środowiska rodziny biologicznej często skutkuje tym, że młody człowiek pozostaje bierny na rynku pracy, a jego postawa prowadzi do tego, że z klienta powiatowego centrum pomocy rodzinie staje się klientem ośrodka pomocy społecznej.
- Przerwanie edukacji – w przypadku gdy motywacja do nauki jest niska, a procesu edukacji nie monitoruje wspierający dorosły (na przykład opiekun usamodzielnienia), często dochodzi do przerwania nauki.
- Podatność na negatywne wpływy rówieśnicze i częste podejmowanie zachowań ryzykownych, które nierzadko prowadzą do konfliktu z prawem.

- Zadłużenie to problem, który dotyka wielu wychowanków opuszczających pieczę zastępczą (od jednego miesiąca do sześciu miesięcy po opuszczeniu pieczy). Młodzież chętnie sięga po wysoko oprocentowane pożyczki, które są łatwo dostępne na rynku, a następnie nie spłaca ich, bo nie ma na to środków.
- Szybkie wykorzystanie jednorazowych pomocy finansowych na usamodzielnienie i zagospodarowanie – tu ważna jest rola opiekuna usamodzielnienia, który może swoim wsparciem sprawić, że te pieniądze nie zostaną wykorzystane zaraz po opuszczeniu pieczy zastępczej. Zwłaszcza, że ustawodawca daje możliwość skorzystania z nich do ukończenia dwudziestego szóstego roku życia. Co więcej, zmarnotrawione świadczenia podlegają zwrotowi. Powinny zostać faktycznie wykorzystane na zaspokojenie ważnej, niezbędnej potrzeby życiowej. Wśród wychowanków powszechna jest chęć szybkiego wydania tych środków – bez przemyślenia i bez istotnej potrzeby. (Niektóre miasta radzą sobie z tym, stawiając określone warunki, które wychowankowie muszą spełnić, żeby uzyskać tę pomoc finansową, na przykład w Warszawie pomoc na usamodzielnienie przyznawana jest na konkretne sprzęty, których zakup trzeba udowodnić, a pomoc na zagospodarowanie wówczas, gdy podopieczni dostają mieszkanie socjalne, własne lub gdy wynajmują – w tym przypadku tylko na rzeczy nośne, które mogą ze sobą zabrać).

Proces usamodzielnienia osób o niskim poziomie samodzielności

powinien być monitorowany. Podtrzymywanie przez pracownika powiatowego centrum pomocy rodzinie relacji i inicjowanie kontaktu sprawi, że osobie znajdującej się w kryzysie będzie łatwiej zwrócić się o poradę czy wsparcie. Ważne jest tutaj motywowanie do podejmowania aktywności (nauki, pracy), która sprawi, że usamodzielniany będzie się rozwijał. Często po ukończeniu osiemnastego roku życia wychowanek przebywający w rodzinnej pieczy zastępczej (jeśli nie ma w niej młodszych dzieci) pozostaje bez wsparcia systemowego. Drugą, często spotykaną praktyką jest rezygnacja z pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia, którą składa opiekun zastępczy czy wychowawca po opuszczeniu przez podopiecznego pieczy zastępczej. To

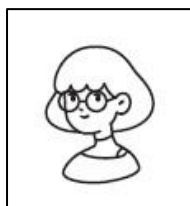
swoisty paradoks. Wtedy gdy rola opiekuna usamodzielnienia staje się kluczowa i kiedy nadchodzi moment, gdy **młoda osoba najbardziej potrzebuje intensywnego i zindywidualizowanego wsparcia**, opiekun rezygnuje. W przypadku osób o niskim poziomie samodzielności w momencie opuszczenia pieczy zastępczej brak odpowiedniego wsparcia w procesie usamodzielnienia (który w świetle ustawy trwa do dwudziestego szóstego roku życia) wiąże się z ogromnym prawdopodobieństwem wielu porażek. Gdy wychowankowi towarzyszy mądry, wspierający dorosły łatwiej takich porażek uniknąć lub, jeśli się pojawią, wyciągnąć z nich konstruktywne wnioski. W wielu projektach dedykowanych młodzieży z pieczy zastępczej zatrudniani są mentorzy czy asystenci usamodzielnienia.

Część osób z niepełnosprawnością nie będzie mogła całkiem samodzielnie funkcjonować, dlatego trzeba zapewnić bezpieczne warunki dorosłości przy wsparciu:

- asystenta osoby niepełnosprawnej,
- grupowego mieszkania ze wsparciem lub asystą,
- opiekuna prawnego w przypadku osób ubezwłasnowolnionych.

Na tym etapie, podobnie jak przed przyjęciem do pieczy zastępczej, dobra znajomość potencjału i ograniczeń młodego dorosłego gwarantuje najlepsze dopasowanie formy i miejsca opieki do potrzeb konkretnej osoby. Wobec dużej liczby osób z niepełnosprawnością odchodzących z pieczy zastępczej powiaty powinny stwarzać zróżnicowaną i bogatszą niż aktualnie ofertę dla młodych dorosłych. Zarówno w sferze mieszkaniowej, usługowej i ofert pracy. A dotychczasowi opiekunowie lub wychowawcy zadbać o ciągłość kontaktu z bliskimi podopiecznymi.

Etap czwarty, część druga: od osiemnastu do dwudziestu sześciu lat (wysoko samodzielny)

Osoby z dobrze (wysoko) rozwiniętą samodzielnością w poszczególnych jej obszarach zazwyczaj są zorientowane na realizację założonych przez siebie celów w procesie usamodzielnienia. Zmienia się też nastawienie na współpracę z osobami wspierającymi (opiekunem usamodzielnienia i pracownikami powiatowego centrum pomocy rodzinie). Wychowankowie pieczy zastępczej, wchodzący na ten etap usamodzielnienia, zazwyczaj:

- chętnie korzystają z proponowanych im form wsparcia (udział w projektach przeznaczonych dla wychowanków pieczy zastępczej, stażach, kursach i tak dalej);
- podtrzymują kontakt z osobami wspierającymi (inicjatywa w relacji jest obustronna);
- zdecydowanie dłużej niż osoby nisko samodzielne korzystają z pomocy na kontynuowanie nauki (do ukończenia dwudziestego piątego roku życia);
- częściej korzystają z pomocy specjalistycznej, której same poszukują (psychologa, terapeuty, radcy prawnego, doradcy zawodowego);
- pomoc na zagospodarowanie zazwyczaj wykorzystują po otrzymaniu mieszkania z zasobów gminy lub jego wynajęciu, a pomoc na usamodzielnienie na podjęcie kursu podnoszącego kwalifikacje po ukończeniu nauki. Rzadko wnioskuje o te środki w krótkim czasie po opuszczeniu pieczy zastępczej.

Młodzieży, będącej na tym etapie usamodzielnienia, często dotyczą też następujące **zjawiska, które mogą stanowić zagrożenie:**

- Parentyfikacja, czyli wejście w rolę rodzica – ta zamiana ról sprawia, że to usamodzielniany (młody dorosły) dba o komfort psychiczny swoich rodziców, zaspokaja ich potrzeby bytowe i emocjonalne kosztem własnych.
- Osoby wysoko samodzielne przejmują także opiekę nad swoim rodzeństwem – stają się ich opiekunami prawnymi czy rodzinami zastępczymi. Taka postawa pełna miłości i troski bez wątpienia zasługuje na szacunek i uznanie. Na początku trzeba jednak zadbać o siebie, a dopiero potem o innych. Jeśli młodzi dorośli pochodzący z pieczy zastępczej chcą pomóc rodzeństwu, powinni najpierw zadbać o to, żeby ich własna sytuacja się ustabilizowała – pozyskać mieszkanie lub pozostać w mieszkaniu chronionym do zakończenia nauki, nie rezygnować ze szkoły czy studiów w celu podjęcia dodatkowej pracy i tak dalej.
- Wychowankowie o dużym poziomie samodzielności mimo wszystko mają często zaniżone poczucie własnej wartości (na przykład „Nikt w mojej rodzinie nie studiował, studia nie są dla mnie” lub „Do tej pracy nie pójdę, bo nie mam doświadczenia. Co ja powiem? Że jestem z bidula?”). To bardzo ważne, by w pracy z nimi stosować wzmocnienia i pozytywnie motywować ich do działania. Nie do przecenienia wydaje się **indywidualna praca ze specjalistą**. To, że ktoś funkcjonuje dobrze, nie znaczy przecież, że nie może funkcjonować lepiej, to znaczy mierzyć wyżej i osiągać więcej. Strach przed zmianami, przed realizacją własnych planów i marzeń jest niestety dość powszechny. Młodym ludziom potrzebny jest ktoś, kto będzie im mądrze towarzyszył i ich wspierał (na przykład opiekun usamodzielnienia).

Na tym etapie usamodzielnienia dobrze sprawdzają się również **zajęcia w formie warsztatowej**, które można realizować w placówkach czy w siedzibach powiatowych centrów pomocy rodzinie. Jeśli powiatowe centrum pomocy rodzinie czy placówka nie posiada wśród kadry osób, które takie zajęcia mogłyby prowadzić, warto to zadanie powierzyć organizacjom pozarządowym. Zajęcia warsztatowe mogą **kształtować i wzmocniać tak zwane umiejętności miękkie**, ale również stanowić przestrzeń do

pozyskiwania informacji, integracji społecznej oraz nabywania i wymiany nowych doświadczeń.

Rozdział czwarty. Osoby wspierające proces usamodzielnienia

Na proces usamodzielnienia wychowanka ma wpływ wiele osób, nie tylko rodzina zastępcza, wychowawcy z placówki opiekuńczo-wychowawczej i opiekun usamodzielnienia. **Ważne, by wszystkie te osoby ze sobą współpracowały i żeby przyświecały im te same cele.** Stąd ogromne znaczenie ma to, żeby osoby wspierające były ze sobą w regularnym kontakcie, konsultowały się ze sobą w razie wątpliwości i wspierały się nawzajem. Idealnym rozwiązaniem byłoby, żeby w takim zespole osób wspierających usamodzielnienie konkretnego podopiecznego jedna z tych osób wzięła na siebie rolę tak zwanego koordynatora procesu i była odpowiedzialna za jego całość. Taka osoba byłaby w stałym kontakcie z pozostałymi osobami wspierającymi usamodzielnienie i monitorowała działania. Dzięki jednej osobie odpowiedzialnej za całość procesu nie byłoby obawy, że coś umknie, na przykład że jeden z obszarów usamodzielnienia zostanie zupełnie zaniedbany, bo wszyscy zaangażowani będą uważali, że zajmuje się nim ktoś inny.

Opiekun usamodzielnienia

Kluczowa osoba w procesie usamodzielnienia. To mądry i wspierający dorosły, który powinien być przewodnikiem dla młodego człowieka w pierwszych latach dorosłego życia.

Obowiązki opiekuna nie są jednoznacznie wskazane i wymienione w przepisach prawa. Mówi się zarówno w ustawie, jak i zarządzeniach tworzonych przez poszczególne samorzady o dobrowolnym pełnieniu funkcji, która nie jest wynagradzana finansowo. Ważne, aby była to osoba znacząca dla młodego człowieka. Niestety dość często wychowanek nie wybiera sam opiekuna, ale zostaje mu on narzucony. Najczęściej funkcję tę pełni wychowawca z placówki lub rodzina zastępcza.

Ważne: Należy walczyć z mitem, że opiekun usamodzielnienia potrzeby jest tylko do składania podpisów, a jego rola to tylko formalność. Funkcja opiekuna usamodzielnienia to rodzaj misji społecznej i wymaga gotowości na towarzyszenie młodemu człowiekowi. Opiekun asystuje, doradza, monitoruje i motywuje. Pokazuje strategię, ale nie realizuje jej za podopiecznego. Trudno jednak zrealizować to w pełni w czasie wolnym, jeśli rolę taką przyjmuje na przykład wychowawca wobec kilkorga swoich podopiecznych, a jednocześnie zobowiązany jest do pracy z grupą.

Zdarza się, że funkcję opiekuna usamodzielnienia bierze na siebie ktoś z rodzeństwa lub dziewczyna czy chłopak wychowanka. Angażowanie w roli opiekuna usamodzielnienia osoby w zbliżonym wieku do podopiecznego stanowi jednak spore ryzyko. Trudno oczekiwać, że będzie miała wystarczające kompetencje, doświadczenie życiowe i będzie z nim w odpowiedniej relacji do tego, by dobrze wywiązać się ze swojego zadania. Rodzeństwo i partnerzy bywają znaczącym wsparciem w usamodzielnieniu, odgrywają jednak inne role. Każda z niżej wymienionych osób może z powodzeniem pełnić funkcję opiekuna usamodzielnienia.

Rodzina zastępcza lub osoby prowadzące rodzinny dom dziecka

Te osoby zazwyczaj wyróżnia relacja łącząca je z wychowankami. Nie chodzi tu wyłącznie o pokrewieństwo biologiczne, ale także o silne więzi emocjonalne w przypadku całkowitego braku pokrewieństwa. Silne więzi emocjonalne wpływają na łatwiejsze wchodzenie młodych osób w nowe relacje, a to ma ogromne znaczenie w procesie usamodzielnienia.

Kadra placówek opiekuńczo-wychowawczych:

- **Dyrekcja lub Kierownictwo** odgrywają bardzo ważną rolę jako decydenci. Z racji wiedzy i doświadczenia powinni pełnić funkcję lidera wśród osób wspierających proces usamodzielnienia. To właśnie oni mogą zdecydować między innymi o włączeniu do wsparcia usamodzielnianego wychowanka poszczególnych osób z kadry swojej instytucji, wykorzystaniu dodatkowych instrumentów lub o zwiększeniu świadczeń. Mądre decyzje wychodzące poza

ogólnie przyjęty schemat mogą znacznie zwiększyć efektywność procesu usamodzielnienia.

- **Wychowawcy** odgrywają kluczową rolę jako osoby najbliższe wychowankowi. To oni poświęcają mu najwięcej czasu i zazwyczaj są z nim w najbliższej relacji (mentora, opiekuna). Zazwyczaj mają dużą wiedzę dotyczącą zasobów środowiska lokalnego i rodzinnego usamodzielnianego. Taka wiedza pozwala na dobranie do potrzeb osoby usamodzielniającej się odpowiednich sposobów wsparcia i zaangażowanie dodatkowych osób, które mogą odegrać znaczącą rolę w procesie usamodzielnienia, na przykład trenera czy znaczącego nauczyciela.

- **Specjaliści (psycholog, pedagog, terapeuta)** – zaangażowanie tych osób, choć często relatywnie krótkotrwałe, zwłaszcza w porównaniu z zaangażowaniem innych osób wspierających usamodzielnienie, jest jednak bezcenne. Często dzięki nim dochodzi w procesie usamodzielnienia do momentów znaczących, a nawet przełomowych, na przykład zmienia się sposób myślenia czy postrzegania danej sprawy przez podopiecznego, wzrasta lub budzi się motywacja do działania, następuje redukcja lęków czy udaje się zamknąć bolesny temat z przeszłości.

Skupienie całej kadry zaangażowanej w proces usamodzielnienia w jednym miejscu z wychowankami wpływa na ciągłość procesu oddziaływań, ułatwia ich planowanie i umożliwia dynamiczne modyfikacje. Poprzez codzienne kontakty i możliwość obserwacji zachowań w różnych codziennych sytuacjach pracownicy placówek mają dostęp do szerokiej perspektywy diagnostycznej.

Pracownicy powiatowych centrów pomocy rodzinie lub miejskich ośrodków pomocy rodzinie albo miejskich ośrodków pomocy społecznej w powiatach grodzkich:

- **Dyrekcja lub Kierownictwo** odgrywają bardzo ważną rolę jako decydenci. Z racji wiedzy i doświadczenia powinni pełnić funkcję lidera wśród osób wspierających proces usamodzielnienia. To właśnie oni mogą zdecydować między innymi o włączeniu do wsparcia usamodzielnianego wychowanka poszczególnych osób z kadry swojej instytucji, wykorzystaniu dodatkowych

instrumentów lub o zwiększeniu świadczeń. Mądre decyzje wychodzące poza ogólnie przyjęty schemat mogą znacznie zwiększyć efektywność procesu usamodzielnienia.

- **Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej lub pracownik socjalny** to osoba często posiadająca dużą wiedzę dotyczącą zasobów środowiska lokalnego i rodzinnego usamodzielnianego. Taka wiedza pozwala na dobranie do potrzeb osoby usamodzielniającej się odpowiednich sposobów wsparcia i zaangażowanie dodatkowych osób, które mogą odegrać znaczącą rolę w procesie usamodzielnienia, na przykład trenera czy znaczącego nauczyciela.

- **Specjaliści (psycholog, pedagog, terapeuta)** – zaangażowanie tych osób, choć często relatywnie krótkotrwałe, zwłaszcza w porównaniu z zaangażowaniem innych osób wspierających usamodzielnienie, jest jednak bezcenne. Często dzięki nim dochodzi w procesie usamodzielnienia do momentów znaczących, a nawet przełomowych, na przykład zmienia się sposób myślenia czy postrzegania danej sprawy przez podopiecznego, wzrasta lub budzi się motywacja do działania, następuje redukcja lęków czy udaje się zamknąć bolesny temat z przeszłości.

Członkowie rodziny (niebędący opiekunami zastępczymi)

Ciocie, wujkowie czy inne osoby z rodziny podopiecznego również mogą go wspierać i często wspierają w różnych kwestiach, na przykład finansowo, materialnie, pomagają w znalezieniu pracy czy urlopują lub czasowo po opuszczeniu pieczy zastępczej przyjmują do siebie młodego człowieka, zanim w pełni się nie usamodzielnia.

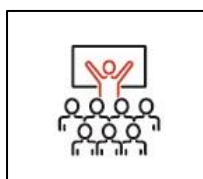
Inne osoby znaczące dla usamodzielnianego, na przykład nauczyciel, trener, tak zwany przyjaciel rodziny

Osoby te zazwyczaj są dla młodego człowieka autorytetem, wzorem do naśladowania. Często przyczyniają się do właściwego ukierunkowania motywacji, mobilizują do wytrwałego dążenia do wytyczonych celów. Zazwyczaj świetnie sprawdzają się w roli opiekuna usamodzielnienia.

Rozdział piąty. Rozwój i szkolenie osób wspierających usamodzielnienie

Praca osób wspierających usamodzielnienie jest obarczona wysokimi ryzykami i kosztami emocjonalnymi. Praca z podopiecznymi wymaga nie tylko narzędzi, które pozwolą być bardziej skutecznymi we własnej pracy, ale i odpowiedniego zarządzania samym sobą, czyli dbania między innymi o: autoregulację emocjonalną, zachowanie z jednej strony zaangażowania, a z drugiej zdrowego dystansu, przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu czy zarządzaniu odpornością i stresem. Poza narzędziami i zarządzaniem sobą samym istotne jest też, jak pracujemy i współpracujemy jako zespół z innymi osobami i instytucjami czy z naszymi podwładnymi i przełożonymi (jeśli pracujemy w instytucji wspierającej usamodzielnianie). Dlatego w poniższym katalogu narzędzi wsparcia dokonaliśmy podziału na określone kategorie.

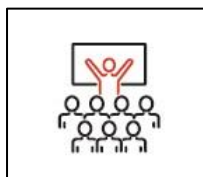
Sposób realizacji szkoleń

Szkolenia mogą być realizowane na różne sposoby (zależnie od potrzeb i dostępnych środków). Możliwe jest korzystanie z lokalnych instytucji, na przykład poradni psychologicznych, ośrodków doskonalenia, dydaktyków. Drugim rozwiązaniem jest analiza dostępnej oferty organizacji pozarządowych (na przykład część opisanych w modelu szkoleń prowadzi Fundacja Robinson Crusoe). Trzecim rozwiązaniem jest identyfikacja osób w instytucjach pieczy o dużym doświadczeniu i ekspertyzie, którzy mogą być lokalnymi mentorami i prowadzić warsztaty na tematy, na których się dobrze znają. Oczywiście wymaga to stworzenia mechanizmu dla tak rozumianej wymiany usług pomiędzy powiatami. Możliwe jest też realizowanie szkoleń przez regionalny ośrodek polityki społecznej, aby były dostępne dla wszystkich powiatów.

Ważne: Zalecamy, by wykorzystując poniższy katalog oraz na podstawie diagnozy potrzeb, tworzyć plan szkoleniowy dla danego powiatu (instytucji) oraz dla grup, pełniących poszczególne funkcje w procesie usamodzielnienia, na przykład dla kandydatów na opiekunów usamodzielnienia.

Kategorie szkoleń

Kategoria „**Komunikacja i metodyka usamodzielnienia**” dotyczy szkoleń i innych instrumentów związanych z komunikacją zarówno z podopiecznymi, jak i we wzajemnej współpracy osób wspierających usamodzielnienie oraz schematów poznawczych pozwalających dopasować sposób komunikacji do specyficznych wyzwań. Kategoria „**Szkolenia specjalistyczne**” odnosi się do szkoleń z konkretnych metod dedykowanych konkretnym dysfunkcjom lub trudnościom oraz do wiedzy niezbędnej, by zajmować się procesem usamodzielniania. Kategoria „**Rozwój osobisty**” jest związana z rozwojem i bezpośrednim wsparciem dla osób usamodzielniających się. Kategoria „**Wsparcie pozaszkoleniowe**” dotyczy innych sposobów wsparcia, które też warto brać pod uwagę, bo w niektórych przypadkach będą bardziej adekwatne albo prostsze do realizacji, a też skuteczne.

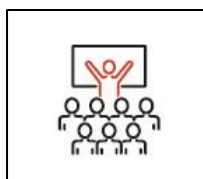
Opisane, w zamieszczonym poniżej rozdziale, szkolenia i inne instrumenty wsparcia tworzą zbiór zazwyczaj najbardziej potrzebnych narzędzi.

Zachęcamy do jego uzupełniania i poszerzania.

Jeżeli przy szkoleniu dopisane jest sformułowanie „rekomendowane”, zalecamy, aby brać je pod uwagę jako potencjalnie obowiązkowe dla konkretnej grupy osób zajmujących się usamodzielnieniem. Czas poszczególnych szkoleń będzie się różnił zależnie od tematu, liczby osób biorących w nich udział oraz formy (stacjonarnie czy online). Możliwe są też

formy szkolenia indywidualnego (mentoringu), na przykład dla nowego pracownika.

Komunikacja i metodyka usamodzielnienia

- Szkolenie: „Wprowadzenie do Kompleksowego modelu usamodzielnienia” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Pozwala zrozumieć, jak działa *Kompleksowy model usamodzielnienia* i jak się nim posługiwać.

- Szkolenie „Rola, zadania i metody pracy opiekuna usamodzielnienia” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Dotyczy zasad pracy z podopiecznym i jego otoczeniem, kluczowych etapów tej pracy i możliwych podstawowych narzędzi do niej oraz zasad pracy z indywidualnym programem usamodzielnienia.

- Szkolenie: „Wprowadzenie podopiecznego do nowego miejsca” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Jak zadbać o zbudowanie relacji i wstępną diagnozę potrzeb przy pierwszym kontakcie z pieczę zastępczą, aby zredukować stres i napięcie.

- Szkolenie: „Tworzenie i zarządzanie kluczowymi dokumentami” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Opis roli i sposobu pracy z kluczowymi dokumentami, takimi jak plan pracy dziecka i indywidualny program usamodzielnienia.

- Szkolenie: „Zastosowanie i użycie narzędzi diagnostycznych w pracy z podopiecznym”

Opis szkolenia: Pozwala poznać narzędzia do pracy z podopiecznym – zarówno te uniwersalne, jak i te przeznaczone do konkretnego etapu.

- Szkolenie: „Zarządzanie różnorodnością”

Opis szkolenia: Pomaga w zrozumieniu tego, jak pracować z osobami o różnej identyfikacji płciowej i z osobami z różnych kręgów kulturowych oraz jak zadbać, aby mogły się odnaleźć w grupie lub środowisku.

- Szkolenie: „Praca z grupą”

Opis szkolenia: Jak moderować pracę z grupą zgodnie z procesem grupowym.

- Szkolenie: „Korzystanie z gier w budowaniu relacji z podopiecznymi”

Opis szkolenia: Jak korzystać z gier w pracy z dziećmi i młodzieżą w kontekście usamodzielnienia.

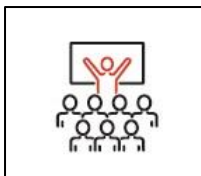
- Szkolenie: „Odpowiedzialność osobista i społeczna podopiecznego”

Opis szkolenia: Na czym polega odpowiedzialność za środowisko oraz zachowania pro społeczne w praktyce.

- Szkolenie: „Współpraca i zarządzanie zespołem”

Opis szkolenia: Jak, będąc w roli przełożonego, budować efektywny zespół.

Szkolenia specjalistyczne

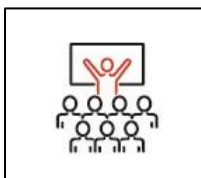

Szkolenia te obejmują konkretne modele wiedzy na poziomie podstawowym. Część z nich można pogłębiać na szkoleniach dających określone certyfikacje. Tu traktujemy je jako szkolenia podstawowe (dające wiedzę i umiejętności na poziomie minimum). Dlatego używamy sformułowania „podstawy”.

- Szkolenie: „Praca z dziećmi nisko samodzielnyimi”
- Szkolenie: „Podstawy dialogu motywującego”
- Szkolenie: „Podstawy Porozumienie bez Przemocy”
- Szkolenie: „Uwarunkowania prawne procesu usamodzielnienia”
- Szkolenie: „Edukacja seksualna”
- Szkolenie: „Edukacja seksualna dla osób z niepełnosprawnością”

- Szkolenie: „Prowadzenie interwencji kryzysowej - zarządzanie konfliktem”
- Szkolenie: „Podstawy profilaktyki niespecyficznego i profilaktyki uzależnień”
- Cykl szkoleń dedykowanych specyficznym trudnościom: „Praca z podopiecznym z traumą rozwojową lub z alkoholowym zespołem płodowym (FAS), lub ze spektrum autyzmu, lub inne dostosowane do potrzeb”.

Rozwój osobisty

- Szkolenie: „Zarządzanie stresem i odpornością psychiczną” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Jak przeciwdziałać wypaleniu zawodowemu, budując własny program odporności.

- Szkolenie: „Motywacja i rozwój własny osoby wspierającej” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Jak pracować na pozytywnej motywacji i dbać o własny rozwój.

- Szkolenie: „Partnerska superwizja jako wymiana dobrych praktyk” (szkolenie rekomendowane)

Opis szkolenia: Poznanie metody coachingowej pomagającej wspierać się nawzajem jako grupa lub zespół w rozwiązywaniu problemów i budować rozwiązania jako stałą wiedzę w instytucji.

- Szkolenie: „Jak kształtować nawyki własne i podopiecznych”

Opis szkolenia: Na czym polega kształtowanie nawyków i wygaszanie złych nawyków.

- Szkolenie: „Asertywność w pracy z młodzieżą i kadrami”

Opis szkolenia: Jak z szacunkiem stawiać granice i nie osłabiać przy tym relacji.

Wsparcie pozaszkoleniowe

- **Superwizja indywidualna i grupowa dla pracowników** – realizowana zarówno dla jednej placówki, jak i dla pracowników poza placówką lub z różnych placówek.
- **Biblioteka cyfrowa** – inspiracje i dobre praktyki, czyli tworzenie bazy wiedzy i narzędzi w skali powiatu lub województwa.
- **Wizyty studyjne** – wizyty grup pracowników lub grup pracowników i podopiecznych wybranych instytucjach i organizacjach.
- **Doradztwo metodyczne** – stała współpraca z metodykiem danej placówki.
- **Forum online pracowników** – możliwość wymiany inspiracji i budowania środowiska pracowniczego.
- **Stala współpraca z wybranymi instytucjami**, na przykład z Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży w Poznaniu.

Superwizja

Superwizja to narzędzie wspierające wychowawców, pracowników socjalnych i inne osoby pracujące bezpośrednio z klientami instytucji pomocowych. Jest to proces objęty poufnością i służący wsparciu uczestników poprzez analizę wyzwań i trudnych sytuacji, prowadzony przez osobę spoza danej instytucji. Superwizor pomaga zobaczyć sytuację z różnych perspektyw, wspiera w szukaniu możliwych rozwiązań lub strategii radzenia sobie z danym wyzwaniem oraz aktywizuje inne osoby biorące udział w superwizji do tego, by dzieliły się swoimi dobrymi praktykami.

Wyróżniamy następujące rodzaje superwizji:

- **Superwizja indywidualna** – realizowana online – zazwyczaj dwa lub trzy godzinne spotkania. Superwizowany powinien mieć dostęp do komputera z kamerą i stabilnym Internetem oraz pomieszczenie, w którym nikt nie będzie mu przeszkadzał.
- **Superwizja zespołu** (pracującego w jednej instytucji) – zazwyczaj dotyczy osób na podobnych stanowiskach bez udziału przełożonych. Spotkanie trwa około dwóch, trzech godzin i może być realizowane w dowolnym rytmie – raz na kwartał czy co pół roku. Grupa może liczyć od pięciu do piętnastu osób.
- **Superwizja grupowa** poza placówką lub instytucją. Dotyczy pracowników na podobnych stanowiskach z różnych placówek lub instytucji o tym samym profilu. Wymaga wyjazdu w wybrane miejsce i jest prowadzona przez zewnętrznego superwizora. Analogicznie jak w superwizji zespołu spotkanie trwa około dwóch, trzech godzin i może być realizowane w dowolnym rytmie.
- **Superwizja partnerska** – metoda samodzielnych spotkań grupy pracowników (od pięciu do dziesięciu osób) w ramach danej instytucji. Dobrze, żeby odbywała się nie rzadziej niż raz na dwa miesiące. Wprowadzenie superwizji partnerskiej wymaga wsparcia ze strony przełożonych, należy bowiem umożliwić pracownikom regularne spotkania. Metoda ta wymaga na początku przeszkolenia przez osobę ją znającą. Możliwe jest też przeprowadzenie z niej szkolenia online dla danego zespołu. Żeby takie szkolenie było efektywne, każdy z uczestników powinien siedzieć przy odrębnym komputerze z kamerą.

Rola i uprawnienia superwizorów

Superwizor to osoba o dużym doświadczeniu w prowadzeniu procesów grupowych lub indywidualnych, o odpowiednich umiejętnościach i znająca różne metody pracy – różne w przypadku różnych grup zawodowych, na przykład w przypadku pracy z psychoterapeutami wymagana jest określona certyfikacja i uprawnienia. Takie wymagania, jak w pracy z psychoterapeutami, nie dotyczą jednak superwizji pracowników socjalnych i wychowawców. Superwizorem może być psycholog, coach lub terapeuta –

osoby te powinny znać jednak odpowiednią metodologię. Superwizje prowadzi między innymi Fundacja Robinson Crusoe.

Rozdział szósty. Mechanizmy finansowe i pozafinansowe wspierające usamodzielnienie

Realizacja działań wskazanych w modelu wczesnego usamodzielnienia wychowanka pieczy wymaga odpowiednich zasobów. Część mechanizmów wspierających proces usamodzielnienia jest dostępna systemowo na poziomie powiatu, zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Są to:

- pomoc finansowa (świadczenia na kontynuowanie nauki, zagospodarowanie i usamodzielnienie),
- pomoc prawna i psychologiczna,
- pomoc w uzyskaniu zatrudnienia,
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych,
- wsparcie szkoleniowe (zarówno dla rodzin zastępczych oraz prowadzących rodzinne domy dziecka, jak i dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, wychowawców i pracowników instytucjonalnej pieczy).

Dla zapewnienia bardziej kompleksowego i długofalowego wsparcia warto sięgać po dodatkowe możliwości takie jak:

- **Rozwój współpracy z organizacjami pozarządowymi** wspierającymi usamodzielnienie poprzez prowadzenie **otwartych konkursów ofert na realizację zadań publicznych** przez zarząd powiatu.

Przykład: konkurs ofert na prowadzenie grup wsparcia, wspieranie procesu usamodzielnienia osób dorastających w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej na terenie Szczecina.

Opis zadania: Zadanie polega na prowadzeniu działań wspierających proces usamodzielnienia wychowanków, w wieku od szesnastego do dwudziestego szóstego roku życia z rodzinnych i instytucjonalnych form pieczy zastępczej na terenie Szczecina.

Cel zadania: Pomoc młodzieży w usamodzielnianiu poprzez zdobywanie praktycznej wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw potrzebnych w samodzielnym życiu; Rozwój umiejętności społecznych młodzieży,

zwiększenie wiary w siebie i motywacji do poruszania się po rynku pracy; Zapewnienie wsparcia emocjonalnego osobom usamodzielnianym; Nabycie dodatkowych umiejętności i kwalifikacji z zakresu zasad, technik i narzędzi wspomagających proces usamodzielnienia przez osoby wspierające proces usamodzielnienia (w tym przygotowania planu usamodzielnienia i jego weryfikacji) oraz radzenia sobie w sytuacjach trudnych; Zapewnienie wsparcia merytorycznego i emocjonalnego osobom wspierającym proces usamodzielnienia, sprzyjanie ich rozwojowi zawodowemu oraz zapobieganie wypaleniu zawodowemu.

- **Udział placówek i młodzieży w programach realizowanych przez organizacje pozarządowe**, na przykład Fundacji Robinson Crusoe i Fundacji Samodzielni Robinsonowie (Bezpieczny Staż, Społeczny Staż, Future Makers, czyli nauka języka angielskiego) czy Towarzystwa Nasz Dom (Program Kierunek Samodzielność, w ramach którego zdolni uczniowie i uczennice, przebywający w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej, uczący się w ostatnich klasach liceów, techników i szkół branżowych mogą ubiegać się o uczestnictwo w kursach, które przybliżą spełnienie ich zawodowych marzeń, program jest kierowany także dla studentów i studentek oraz Program stypendialny „Moja Przyszłość” – pomoc finansowa na rozwój pasji i zainteresowań bądź kompensację w tym korepetycje, kursy, szkolenia, warsztaty, zajęcia indywidualne).

- **Realizacja projektów własnych w ramach konkursów dostępnych dla instytucji samorządowych** lub partnerstw organizacji pozarządowych i samorządów – więcej informacji o aktualnych konkursach na [Portal organizacji pozarządowych](#).

- **Dostępne programy szkoleniowe dla kadry**, na przykład dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka oraz koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej dostępna jest oferta szkoleniowa i finansowe wsparcie dla podopiecznych prowadzone przez Fundację EY.

- **Współpraca międzypowiatowa**, czyli podejmowanie działań we współpracy przez kilka powiatowych centrów pomocy rodzinie, na przykład

partycypowanie w kosztach organizacji danego wydarzenia (szkolenia dla wychowawców, wyjazdu dla wychowanków pieczy zastępczej lub realizacja programu zapewniającego określony rodzaj wsparcia i tym podobne) przez kilka podmiotów. Istotną kwestią jest tu zawarcie porozumień finansowych między powiatami. Tak dzieje się w przypadku pobytu dziecka w pieczy poza powiatem swojego pochodzenia, na przykład gdy powiat A nie ma na swoim terenie mieszkania chronionego (treningowego), może zawrzeć porozumienie z powiatem B, który posiada wolne miejsca w takich mieszkaniach. Powiat A finansuje koszty pobytu w mieszkaniu chronionym jednego mieszkańca, dysponując tym samym taką możliwością wsparcia, której wcześniej nie miał.

- **Wojewódzka baza mieszkań chronionych (treningowych) i wspomaganych**, z której mogłyby korzystać osoby usamodzielniające na zasadzie współpracy międzypowiatowej.
 - **Wymiana dobrych praktyk między województwami**, czyli wizyty studyjne w innych miastach (placówkach opiekuńczo-wychowawczych, powiatowych centrach pomocy rodzinie) i przełożenie rozwiązań, które sprawdziły się w pracy z usamodzielnianymi w innych województwach, na pracę na rzecz wychowanków w województwie wielkopolskim.
 - **Współpraca ze społecznością lokalną** – angażowanie lokalnych organizacji, instytucji i firm w realizację celów związanych z usamodzielnieniem, na przykład porozumienie z dyrektorami szkół w sprawie udostępnienia bezpłatnie sali na przeprowadzenie warsztatów dla wychowanków lub zaproszenie lokalnych firm czy zakładów usługowych do przyjęcia młodzieży na kilkutygodniowy staż.
- Kompleksowe myślenie o łączeniu zewnętrznych mechanizmów z rozwiązaniami systemowymi pozwala na skuteczniejszą realizację celów związanych z usamodzielnieniem, a w szczególności:
- rozszerzenie dostępności wsparcia (dłuższy czas – godziny po zamknięciu powiatowego centrum pomocy rodzinie);
 - zwiększenie bazy specjalistów;
 - poszerzenie perspektywy diagnostycznej;

- zwiększenie przestrzeni do nabywania nowych kompetencji (warsztaty, staże, gry);
- zaangażowanie wychowanków w życie społeczności lokalnej i integracja z nią, na przykład realizacja przez młodzież miniprojektów społecznych, różne formy wolontariatu, udział podopiecznych w lokalnych akcjach i wydarzeniach.

Rozdział siódmy. Wybór przykładowych instrumentów wsparcia i dobrych praktyk dotyczących usamodzielnienia

W tym rozdziale przedstawiamy wybór sposobów, instrumentów wsparcia procesu usamodzielnienia młodzieży z pieczy zastępczej. Żeby było łatwiej dopasować je do potrzeb wychowanka, podzieliliśmy je tematycznie, przypisując do konkretnych filarów usamodzielnienia.

Sposoby wsparcia wszystkich filarów usamodzielnienia

- **Grupy wsparciowo-warsztatowe, na przykład Wehikuł**

Usamodzielnienia (Fundacja Robinson Crusoe), czyli lokalna grupa usamodzielnienia, która liczy od dwunastu do dwudziestu osób. Podczas spotkań Wehikułu realizowane są gry, ćwiczenia symulacyjne i warsztaty dotyczące konstruktywnej komunikacji, ekonomii (w tym gospodarowania domowym budżetem), poruszania się na rynku pracy, przedsiębiorczości, zdrowia (fizycznego i psychicznego), zdrowego stylu życia, praktycznych umiejętności życiowych i przepisów związanych z usamodzielnieniem. Każde spotkanie trwa około czterech godzin. Zajęcia odbywają się metodą warsztatową – oznacza to, że uczymy poprzez doświadczenie i praktykę.

- Praca indywidualna z mentorem, tutorem, psychologiem lub opiekunem usamodzielnienia. Może dotyczyć wszystkich albo wybranych filarów usamodzielnienia. Rekomendujemy pracę na celach krótko- i długoterminowych.

- **Gry edukacyjne, na przykład „Samodzielny Robinson”** (Fundacja Robinson Crusoe), czyli gra planszowa, w której gracz wciela się w rolę usamodzielniającego się wychowanka pieczy zastępczej. Przed młodą osobą stoi szereg sytuacji, które wymagają mądrych decyzji bądź współpracy z innymi graczami. W trakcie przebiegu gry uczestnicy zwiększają swoje

umiejętności (symbolizowane przyrostem koralików mocy na barometrze samodzielności) w sześciu filarach usamodzielnienia.

- **Podręcznik „Świat dobrej przyszłości”**, czyli opis metody oraz materiały i narzędzia pracy wychowawczej w usamodzielnieniu młodzieży z pieczy zastępczej.

Edukacja i praca

- Rozwijanie zainteresowań i talentów wychowanków.
- **Warsztaty** kształcące umiejętności związane między innymi z planowaniem swojej przyszłości, stawianiem celów, aplikowaniem o pracę, autoprezentacją (w tym ubiór i *savoir vivre*) i tak dalej, odbywające się w ramach spotkań grup wsparciowo-warsztatowych, innych programów lub w placówkach.
- Ćwiczenie „Rzeka, czyli moje zasoby ważne dla planów zawodowych i jak z nich korzystać” – omówione w dalszej części publikacji.
- **Staże zawodowe**, na przykład program **Bezpieczny Staż** (Fundacja Robinson Crusoe).
- Program **Kierunek Samodzielność** (Towarzystwo Nasz Dom), w ramach którego zdolni uczniowie i uczennice, przebywający w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej, uczący się w ostatnich klasach liceów, techników i szkół branżowych, mogą ubiegać się o uczestnictwo w kursach, które przybliżą spełnienie ich zawodowych marzeń; program jest kierowany także dla studentów i studentek.
- **Program stypendialny „Moja Przyszłość”** (Towarzystwo Nasz Dom) – pomoc finansowa na rozwój pasji i zainteresowań bądź kompensację, w tym korepetycje, kursy, szkolenia, warsztaty, zajęcia indywidualne.
- Program **Future Makers** (Fundacja Robinson Crusoe), w ramach którego młody człowiek pracuje w parze ze specjalnie dedykowanym mu mentorem

nad komunikacją w języku angielskim, poprawą umiejętności językowych oraz wzmocnieniem wiary w siebie i poczucia własnej sprawczości. Program pozwala nawiązać relacje z mądrymi dorosłymi i poczuć się pewniej w indywidualnych kontaktach z osobą dorosłą pochodzącą z innego środowiska.

- **„Azymut”** (Fundacja Robinson Crusoe) – szesnastogodzinny warsztat rozwojowy dla młodzieży w formie gry–wyprawy, który pozwala przyjrzeć się swoim doświadczeniom, zasobom i marzeniom oraz zaplanować własne cele i konkretny sposób ich realizacji (plan).
- **„Story Cheering”** (Fundacja Drabina Rozwoju) – metoda aktywizacji zawodowej młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze, wykorzystująca storytelling i coaching.

Mieszkanie

- **Warsztaty** kształcące umiejętności związane z samodzielnym mieszkaniem (na przykład utrzymanie porządku, przyjmowanie gości, gotowanie), odbywające się w ramach spotkań grup wsparciowo-warsztatowych, innych programów lub w placówkach.
- **Gry edukacyjne**, na przykład **Gra „Robinson zna prawo”** to gra symulacyjna, która uczy młodzież radzenia sobie w urzędach. Młodzież w zespołach wciela się w fikcyjne postaci, które dostają zadania – jednym z nich jest złożenie wniosku o mieszkanie komunalne. Zespoły wypełniają wnioski i udają się do odpowiednich urzędów, gdzie (czasem po odczekaniu pewnego czasu w kolejce) składają dokumenty. Przyjmujący ich „urzednicy” oceniają wnioski, a także kulturę i umiejętność wystawiania się graczy.

Relacje

- **Grupy wsparcia lub grupy wsparciowo-warsztatowe** dla młodzieży z pieczy zastępczej.
- **Warsztaty** dotyczące umiejętności miękkich (między innymi komunikacji, asertywności i stawiania granic).
- Konsultacje psychologiczne.
- Psychoterapia.
- Program Future Makers, opis programu w podrozdziale Wybór przykładowych instrumentów wsparcia i dobrych praktyk dotyczących usamodzielnienia – Edukacja i praca.
- Ćwiczenie „Mapa relacji” – omówione w dalszej części publikacji.
- „Samodzielnik” (Fundacja Atalaya).
- **Gry edukacyjne**, na przykład
 - ◆ „Konsensualne rozmówki” (Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu) to gra karciana, oparta na pozytywnej komunikacji i pozbawiona przemocy, wspierająca nawiązywanie i utrzymywanie bliskich relacji wśród grupy rówieśniczej osób w wieku od dwunastu do piętnastu lat. Podkreśla, jak ważne są wzorce przyjaźni i relacji romantycznych w życiu młodzieży uczęszczającej do świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych. Gra będzie dostępna od czerwca dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku;
 - ◆ „Dziewczyny rządzą” (Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu) to gra fabularna, mająca na celu wzmocnić dziewczynki i pokazywać im pozytywne wzorce kobiet – liderek. W grę może grać jednocześnie minimum sześć, a maksimum osiem graczek lub graczy, tworzących zarząd miasta lub gminy. Gra stawia przed nimi społeczne, kreatywne wyzwania, ucząc podejmowania decyzji i brania za nie

odpowiedzialności, współpracy i współtworzenia. Gra będzie dostępna od czerwca dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku;

◆ „Samodzielny Robinson” (Fundacja Robinson Crusoe), opis gry w podrozdziale: Wybór przykładowych instrumentów wsparcia i dobrych praktyk dotyczących usamodzielnienia – Sposoby wsparcia wszystkich filarów usamodzielnienia;

◆ „Pytaki” (Dobreto) polegają na wspólnym zebraniu się oraz kolejnym losowaniu z woreczka żetonów, a następnie udzielaniu odpowiedzi na wylosowane pytanie lub wykonaniu zadania, które zostało podane. Tematy pytań dotyczą różnorodnych dziedzin życia, a udzielanie odpowiedzi stanowi idealną okazję do lepszego poznania się graczy;

◆ „Gra na emocjach” (Manu Palau, Wydawnictwo Nasza Księgarnia) zawiera karty z ikonkami, za pomocą których gracze przedstawiają swoje emocje;

◆ „Dokąd dalej?” to zestaw kart, z których każda dotyka trochę innych obszarów życia, po jednej stronie karty znajduje się myśl przewodnia oraz obrazek, którego zadaniem jest budzenie skojarzeń i emocji, po drugiej stronie sześć pytań – niektóre z nich są głębokie i refleksyjne, inne szalone, jeszcze inne zupełnie standardowe;

◆ „Na tropie mocnych stron” (Edukowisko) to zestaw kart z ilustracjami zwierząt oraz odpowiadającymi im opisami mocnych stron oraz kart z pytaniami, które pomagają pogłębić zrozumienie danej mocnej strony;

◆ Discover Yourself (Fundacja Robinson Crusoe) – zestaw kart z wypisanymi mocnymi stronami, pomagający odkrywać je u siebie i innych;

◆ „Most generacyjny w SocjoSieci” (Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu) to innowacja, opierająca się na łączeniu pokoleń (młodzieży i seniorów), mająca na celu budowanie więzi i wzmacniających relacji, polega na pisaniu listów, a następnie wspólnych warsztatach opartych na pasjoterapii. Młodzież i seniorzy rozwijają pasje takie jak malarstwo, wędkowanie czy kolarstwo i dzięki temu tworzą bliskie, wartościowe relacje.

Zdrowie

- **Wyrabianie dobrych nawyków zdrowotnych i żywieniowych** – dieta, sport.
- **Uważność na stan psychiczny wychowanka**, pozwalanie na ujawnianie emocji i rozmawianie o nich.
- **Grupy wsparcia** dla młodzieży z pieczy zastępczej.
- Grupy wsparciowo-warsztatowe dla młodzieży z pieczy zastępczej, skoncentrowane na usamodzielnieniu.
- Konsultacje psychologiczne.
- Psychoterapia.
- Gry edukacyjne, na przykład **gra symulacyjna „Robinson u lekarza”**, której celem jest nauka rozpoznawania objawów chorób, znajomości praw i obowiązków pacjenta oraz ćwiczenie umiejętności rozmowy z lekarzem. Podczas gry uczestnicy wcielają się w fikcyjną postać, która dostaje spis objawów choroby, i mają za zadanie doprowadzić do jej wyleczenia. A przy tym muszą zmierzyć się z kolejkami, dokumentami i zawodnym niekiedy systemem eWUŚ. Wizyta u lekarza też okazuje się wyzwaniem – lekarze bywają rozproszeni, nieprzyjemni, a czasem zapominają przystawić ważną pieczęć.
- „Usamodzielniaj się zdrowo. Przewodnik dla młodzieży z instytucji opieki zastępczej” (Fundacja Robinson Crusoe).
- Kampania „Prawdziwi Ludzie” (prowadzona przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu), w ramach której organizowane są spotkania profilaktyczne dla szkół, konkurs „Zdrowie to Sztuka” oraz warsztaty, webinary i szkolenia profilaktyczne dotyczące zdrowia psychicznego.
- „Bezpieczeństwo i świadomość są seksi” – scenariusze (opracowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu) do pracy dla

wychowawców w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, dotyczące edukacji seksualnej, podzielone na trzy kategorie wiekowe: od dziesięciu do dwunastu lat, od trzynastu do szesnastu lat, od siedemnastu do osiemnastu lat, uwzględniające również wariant warsztatów, który może być adresowany do młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Dostępne od stycznia dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku na stronie internetowej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu – Innowacje społeczne.

Finanse

- Praca indywidualna z mentorem, tutorem lub opiekunem usamodzielnienia – wsparcie w codziennym zarządzaniu budżetem oraz planowanie i realizacja ścieżki edukacyjno-zawodowej.
- **Zajęcia warsztatowe** dotyczące planowania wydatków, zarządzania budżetem, oszczędzania, bankowości i tak dalej, odbywające się na przykład w ramach grup wsparciowo-warsztatowych, innych programów lub w placówkach.
- Gry edukacyjne, na przykład planszowa **gra ekonomiczna „Robinson na plusie”**, umożliwiająca poznanie i przećwiczenie najważniejszych mechanizmów związanych z zarządzaniem finansami oraz pokazująca, jak ważne jest inwestowanie we własny rozwój. W trakcie symulacji kilkudziesięciu lat życia gracze podejmują decyzje mające wpływ na ich sytuację finansową w długiej perspektywie: wybierają formę zatrudnienia, podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe, inwestują. Ponoszą także koszty utrzymania (jedzenie, czynsz) i kupują drobne przyjemności, gromadząc w ten sposób punkty satysfakcji. Wygrywa drużyna, która osiągnie najwyższy wynik finansowy oraz najwyższy poziom zadowolenia z życia.

- „Przewodnik Ekonomia Robinsona dla młodzieży usamodzielniającej się z instytucji opieki zastępczej” (Fundacja Robinson Crusoe).

Prawo

- **Konsultacje z prawnikiem** – wsparcie w uregulowaniu własnej sytuacji prawnej.
- Praca indywidualna z mentorem, tutorem lub opiekunem usamodzielnienia – **wsparcie w załatwieniu spraw urzędowych** i uregulowaniu własnej sytuacji prawnej.
- **Wolontariat i inne formy społecznego zaangażowania**, na przykład inicjatywy młodzieżowe realizowane w ramach programu Erasmus plus lub **programu Społeczny Staż** (Fundacja Robinson Crusoe), w ramach którego młodzież ma możliwość uzyskania dofinansowania kursu lub sprzętu (na przykład kursu prawa jazdy, sprzętu fryzjerskiego), który przyczyni się do rozwoju zawodowego. W zamian młodzi ludzie pomagają osobom lub instytucjom w swojej społeczności lokalnej, na przykład robią zakupy dla seniorów lub pomagają w lekcjach dzieciom w świetlicy środowiskowej. Staż społeczny przeciwdziała postawie roszczeniowej („Należy mi się, bo jestem z domu dziecka”) oraz postawie wyuczonej bezradności („Nie potrafię tego zrobić. To ja potrzebuję pomocy”). Młodzież wzmacnia wiarę w swoje możliwości oraz uczy się stawiania i realizowania celów.
- **Zajęcia warsztatowe** dotyczące prawa (między innymi indywidualnego programu usamodzielnienia, opiekuna usamodzielnienia, praw i obowiązków względem prawa), odbywające się na przykład w ramach działania grup wsparciowo-warsztatowych, innych programów lub w placówkach.
- **Gry edukacyjne**, na przykład

- ◆ **gra symulacyjna „Robinson zna prawo”** (Fundacja Robinson Crusoe), opis gry w podrozdziale Wybór przykładowych instrumentów wsparcia i dobrych praktyk dotyczących usamodzielnienia – Mieszkanie;
- ◆ karciana gra FLUX, w której trzeba odnaleźć się w gąszczu reguł i zmieniających się przepisów.

Rozdział ósmy. Ćwiczenia

Obydwa ćwiczenia, które polecamy do pracy z usamodzielniającą się młodzieżą z pieczy zastępczej, zostały opracowane w projekcie ABEONA, finansowanym z programu ERASMUS plus.

Mapa relacji

Narzędzie ułatwiające wyobrażenie sobie swojej sieci społecznej, identyfikację zasobów wsparcia społecznego oraz osób ważnych, na przykład z punktu widzenia kształcenia zawodowego.

Czas trwania: od trzydziestu do czterdziestu pięciu minut.

Liczba osób: narzędzie do wykorzystania w pracy indywidualnej i grupowej.

Potrzebne materiały: duże kartki lub papier do flipchartów, postity i grube kolorowe flamastry.

Instrukcja:

Część pierwsza. Poproś wychowanka o narysowanie siebie lub symbolu, który go wyraża, na środku dużej kartki, a następnie o narysowanie wokół tego symbolu okręgów. Możecie użyć do pracy mapy bez kategorii lub z kategoriami. Jeśli chcecie wykorzystać kategorie, podzielcie okręgi tak jak pizzę – na trójkąty o ich nazwach, na przykład rodzina, przyjaciele, specjaliści i tak dalej.

Teraz zadaj podopiecznemu następujące pytania: Kto odgrywa ważną rolę w twoich społecznych relacjach? Kto cię wspiera? Z kim jesteś w bliskim kontakcie (na przykład w szkole)? I poproś, by zaznaczył te osoby w odpowiednich według niego miejscach w okręgach – w takim miejscu i w takiej odległości od określającego go symbolu, jaki uważa za adekwatny. Ci ludzie, którzy są najbliżsi, powinni być narysowani blisko „ja” (czyli blisko środka), reszta dalej. Oprócz tego pomocne może okazać się zidentyfikowanie sieci pomiędzy nimi – możesz poprosić, by osoba, z którą pracujesz, użyła markerów w różnych kolorach do narysowania linii lub strzałek pomiędzy tymi ludźmi.

Część druga. Porozmawiajcie z wychowankiem o zaznaczonych na mapie osobach. Zapytaj między innymi:

- Kto to jest?
- Jaka jest wasza relacja?
- Gdzie ta osoba mieszka?
- Jak długo się znacie?
- Jak często się spotykacie?
- Czy ta relacja daje korzyści czy jest barierą?
- Na czym polega wsparcie, które otrzymujesz od tej osoby?
- W twojej obecnej sytuacji – które z tych osób są dla ciebie najbardziej pomocne?

Dopytaj też, jakie rodzaje wsparcia wychowanek otrzymał lub otrzymuje od danych osób:

- Zainteresowanie emocjonalne,
- Wspólne zajęcia,
- Rozmowa o osobistych sprawach i problemach,
- Wsparcie finansowe,
- Wsparcie materialne,
- Wsparcie w praktyce (zajmowanie się domem, odwiedzanie urzędów, podwożenie samochodem i tym podobne),
- Praktyczne porady,
- Porady w sprawach formalnych,
- Inne.

Ustalcie następnie z wychowankiem, które osoby są teraz dla niego szczególnie pomocne i z jakiego powodu. Można zadać tu na przykład takie pytania:

- Jak możesz poprosić tę osobę o pomoc, radę, wsparcie?
- O co powinieneś zadbać, aby to było dla niej okej?
- Jak możesz jej podziękować?

Rzeka

Narzędzie ułatwiające kształtowanie umiejętności określania własnych zasobów związanych z samodzielnością i życiem zawodowym, identyfikowanie ważnych osób i zdarzeń, które je tworzyły lub wzmacniały, zaplanowanie wizji swojego rozwoju i dalszej przyszłości oraz formułowanie celów jej dotyczących.

Czas trwania: około trzech godzin (różnie w zależności od wielkości grupy).

Liczba osób: narzędzie do wykorzystania w pracy indywidualnej i grupowej.

Potrzebne materiały: duże kartki lub papier do flipchartów, grube kolorowe flamastry, kolorowe gazety, nożyczki, klej.

Instrukcja:

Część pierwsza. Moja linia życia od urodzenia do dzisiaj

Uczestnicy mają za zadanie narysowanie na kartkach swoich linii życia – od dnia narodzin do dziś (w postaci rzeki z różnymi odcinkami po drodze, jak i symbolicznymi przełomami). Ważne jest, żeby zachowując porządek chronologiczny, zaznaczyli na niej momenty przełomowe, wydarzenia i decyzje, które wywarły istotny wpływ na ich życie prywatne i w kontekście potencjalnych doświadczeń zawodowych lub ogólnych (zależy, jaki mamy cel pracy). Podpowiadamy, że tych momentów może być od trzech do pięciu. Najlepiej to robić na kartkach od flipchartu kolorowymi flamastrami.

Przykładowe przełomowe momenty: spotkanie ważnej osoby, egzamin, zmiana miejsca pracy, szkoły, też sytuacje trudne, ale i takie, które uczestnik identyfikuje jako przydatne życiowo – z których coś dobrego wyniósł.

Część druga. Prezentacja i szukanie zasobów z przeszłości

Każdy prezentuje swój plakat i razem szukamy, co było w tej rzece zasobem, czyli sytuacją lub osobą, która wzmacniała autora plakatu w kontekście potencjalnych ról zawodowych. Przydatne pytania:

- Które przełomy były dla Ciebie szczególnie przydatne?
- Które doświadczenie łączysz z rozwojem zawodowym?

- Jeśli pojawi się jakieś trudne doświadczenie warto przyjrzeć się mu, zadając pytanie: Co dzięki temu zrozumiałeś, czego cię to nauczyło?

Część trzecia. Wyklejanie kolażu – nakreślenie wizji swego rozwoju w przyszłości przez marzenia i skojarzenia

Uczestnicy wyklejają kolaż na temat swoich marzeń – Co lubię robić? W jakich zawodach bym się spełniał, spełniała? Można podejść do tematu szerzej, pytając na przykład: Kim chcę zostać? Warto mieć kolorowe gazety, żeby zrobić z nich kolaż. Następnie robimy galerię i omawiamy razem poszczególne prace.

Tu wyłapujemy jeden element – taki, który jest możliwy do realizacji, w jak najbliższej przyszłości, który jest w zasięgu możliwości Robinsona lub Robinsonki. Następnie zamieniamy go na cel, który zbliży nas do wybranego marzenia. Przydatne pytania:

- Który z tych elementów obrazu najbardziej cię przyciąga?
- Który już w jakiś sposób testowałeś, testowałaś?
- Który byś wybrał, wybrała gdybyś miał, miała środki i czas do realizacji tego marzenia?

Testowanie marzenia przez jedno postanowienie

Wybór jednego działania – ustalenie małego celu możliwego do realizacji w najbliższym czasie (do trzech miesięcy) jako wstęp do sprawdzenia roli zawodowej lub testu wybranego marzenia. Warto odwołać się tu do zasobów ujawnionych w pierwszej części (rysowanie rzeki).

Przydatna technika Dobrze Sformułowany Cel (DSC). Można użyć jej częściowo.

Co przybliży cię do realizacji wybranego marzenia?

Nazwij swój cel w jednym zdaniu.

Jak to osiągniesz?

Co może ci pomóc? Jakie widzisz metody działania?

Co może utrudnić ci realizację tego celu?

Jak możesz temu zaradzić? Kto może Ci pomóc?

Jaki będzie twój pierwszy krok w realizacji tego celu?

Data, pora dnia, inne okoliczności.

Jak jesteś zmotywowany do realizacji tego celu w skali od jednego do dziesięciu?

Jeśli mniej niż sześć, warto dopytać: Czego potrzebujesz, żeby było to dziesięć? W razie potrzeb można zmodyfikować cel.

Bibliografia

- Difference na zlecenie Radia ZET, Raport z badania „Dzieci w Pandemii”, 2021.
- Kolankiewicz Maria, Iwański Jakub, „Usamodzielnienie wychowanków pieczy zastępczej i ich relacje z rodziną”, w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2021, tom 61, numer 5, strony od pięćdziesiąt dziewięć do osiemdziesiąt.
- Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Gdańsku, Model usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej w Gdańsku. Standard postępowania, Gdańsk 2018.
- Najwyższa Izba Kontroli, Informacja o wynikach kontroli, Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej, Warszawa 2014.
- Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura w Rzeszowie, Informacja o wynikach kontroli. Realizacja zadań opiekuńczo-wychowawczych w domach dziecka, Rzeszów 2022.
- Policja, Zamachy samobójcze od 2017 roku.
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Poznaniu, Indywidualny program usamodzielnienia, Poznań 2020.
- Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2020 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Warszawa 2021.
- WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, Fundacja Przyjaciółka, Koalicja na rzecz Rodzinnej Opieki Zastępczej, Raport. Postępy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce, Warszawa 2018.
- Samorząd Województwa Wielkopolskiego, Rodzinna piecza zastępcza w województwie wielkopolskim – stan aktualny, potrzeby i wyzwania, Poznań 2019.

- Samorząd Województwa Wielkopolskiego – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu, Wielkopolski Program Wspierania Rodziny, Systemu Pieczy Zastępczej i Adopcji na lata 2021–2025, Poznań 2021.
- Ustawa z dnia dziewiątego czerwca dwa tysiące jedenastego roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.
- Wewnętrzne materiały programowe Fundacji Robinson Crusoe.

„Model wczesnego usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej” został opracowany przez Fundację Samodzielni Robinsonowie na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu
ulica Feliksa Nowowiejskiego 11, 61 – 731 Poznań

Fundacja Samodzielni Robinsonowie
ulica Różana 19 przez 8, 02 – 548 Warszawa

Opracowanie graficzne: Marcin Kiedio
Poznań 2022

